

Yüçetürk, Zemzem, “19. Yüzyılda Livane Halkının Hukukî Talep ve Davaları (1800-1861)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/16, ss.617-640.
DOI: 10.31765/karen.1172632

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Dr. Öğr. Üyesi,
Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
Artvin/TÜRKİYE
 zemzem_yuceturk@artvin.edu.tr

ORCID : 0000-0002-9638-7160

Anahtar Kelimeler: Livane, Talep, Dava, Müslüman, Gayrimüslim

Keywords: Livane, Demand, Lawsuit, Muslim, Non-Muslim

19. YÜZYILDA LİVANE HALKININ HUKUKİ TALEP VE DAVALARI (1800-1861)*

Zemzem YÜCETÜRK**

Öz: Osmanlı Devleti çok farklı etnik unsuru bünyesinde barındırmıştır. Söz konusu devlet İslâm dininden de kaynaklı hoşgörülü bir yönetim ve adalet anlayışıyla din, dil, ırk ve kültürel yönden bu farklı grupları yüzyıllar boyunca idare etmesini bilmiştir. Tebaasına kendi dinlerine göre yargı, yönetim ve idare imkanı sunmuştur. Yerel idarelerde gayrimüslimlere devlete isyanda bulunmadıkları sürece kendi din adamları tarafından yönetilmelerine izin vermiştir. Cemaat mahkemeleri olmakla birlikte söz konusu tebaaya isterlerse davalarını şerî mahkemelere getirme hakkı da tanımıştır. Bu hak doğrultusunda gayrimüslimler çoğu kere davalarını şer’iyye mahkemelerine getirmişlerdir. Çalışmada 19. yüzyılın başından Padişah Abdülmecit’in saltanatının sonuna kadar Livane halkının hukukî talep ve davaları, gayrimüslimler ve Müslümanlar olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Gayrimüslimlerin bu dönemde kilise, tereke, izin, alacak verecek, ihtida ve mezhep değiştirme hareketi, vekil tayini, murahhas, konsolos ile cinayet konularına dair talep ve davaları olmuştur. Müslümanlarınki ise tereke, aile hukuku, izin, alacak verecek, hırsızlık ve cinayet hakkındaki talep ve davalardır. Belgelerden anlaşıldığına göre gerek Müslümanlar gerekse de gayrimüslimler davalarını arzuhallerle İstanbul’a iletmişler, söz konusu davalarının şerî mahkemelerde çözümü için Livane’nin bağlı olduğu sancağın yöneticilerine emir gönderilmesini talep etmişlerdir. Davanın çözümü mümkün olmazsa davalıların İstanbul’a çağrılarak duruşmalarının yapılmasını istemişlerdir. Devlet bütün halkın şikayetleri ve talepleriyle ilgilenmiş davaların çözülmesi, isteklerin ise yerine getirilmesi için yerel idarelere emirler göndermiştir. Davaların sonucunun ise tekrar İstanbul’a bildirilmesinin istenmesiyle, sonuç takibine de gidilmiştir. Belgelerden de anlaşıldığı üzere gayrimüslimler kendi mahkemeleri olmakla birlikte davalarını İstanbul’a arzuhallerle iletmışlerdir. Devlet de Müslüman, gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin halkın isteklerine olumlu yaklaşmıştır. Osmanlı Devleti Müslüman olmayan tebaanın isteklerine olumlu karşılık vermesine rağmen söz konusu tebaanın birbirlerine karşı hoşgörülü davranmadığı da döneme ait bir belgeden anlaşılmıştır. Bir gayrimüslimin mezhep değiştirerek Ermeni milletinden biriyle evlenmesi üzerine bu kişiye Katolik milleti para cezası uygulanmıştır.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.12.2022

LEGAL CLAIMS AND CASES OF THE PEOPLE OF LİVANE IN THE 19TH CENTURY (1800-1861)

Abstract: The Ottoman Empire had many different ethnic elements. The state in question has managed to manage these different groups in terms of religion, language, race and culture for centuries with a tolerant administration and understanding of justice originating from the religion of Islam. It has provided the citizens of different religions with the opportunity of judgment, administration and administration according to their own religions. In local administrations, he allowed non-Muslims to be governed by their own clergy as long as they did not rebel against the state. Although there are congregational courts, it also gave the aforementioned subjects the right to bring their cases to the shari'a courts if they wished. In line with this right, non-Muslims often brought their cases to the sharia courts. In the study, the legal demands and lawsuits of the people of Livane, from the beginning of the 19th century to the end of the reign of Sultan Abdülmecit, were handled separately as non-Muslims and Muslims. During this period, non-Muslims had requests and lawsuits regarding the church, estate, permission, receivables, conversion and denomination movement, appointment of proxy, executive director, consul and murder. Those of the Muslims are claims and lawsuits about

inheritance, family law, permission, debt, theft and murder. As it is understood from the documents, both Muslims and non-Muslims conveyed their cases to Istanbul with petitions and demanded that orders be sent to the administrators of the sanjak to which Livane was affiliated, for the settlement of their cases in the shari'a courts. If it was not possible to resolve the case, they requested that the defendants be summoned to Istanbul and held their hearings. The state dealt with the complaints and demands of all the people and sent orders to the local administrations to solve the cases and to fulfill the requests. With the request to report the results of the cases to Istanbul again, the follow-up of the results was also carried out. As it can be understood from the documents, non-Muslims had their own courts and conveyed their cases to Istanbul with petitions. The state also approached the wishes of the people positively, without discriminating between Muslims and non-Muslims. Although the Ottoman Empire responded positively to the requests of non-Muslim subjects, it was understood from a document belonging to the period that these subjects did not behave tolerantly towards each other. When a non-Muslim changed his sect and got married to an Armenian nation, the Catholic nation imposed a fine on this person.

Giriş

19. yüzyılda Livane'nin bir kısmı Trabzon eyaletine bağlı Batum sancağının kazasıyken, diğer kısmı Erzurum eyaletine bağlı Çıldır sancağının kazasıdır.¹ Çalışılan dönemde Livane halkının hukukî talep ve davaları ele alınmıştır. Söz konusu talep ve davalar terekelere, aile hukukuna, izinlere ve gayrimüslimlere ait talep ve davalardır. Tereke ölen kişilerin mirasçılarına geride bıraktığı mal ve eşyalar anlamına gelir.² Osmanlı Devleti'nde mirasın bölüşülmesinde dini kurallar dikkate alınır.³ Müslümanların mirasla ilgili davalarına şer'iyye mahkemeleri bakardı. Tanzimat dönemine kadar da bütün hukukî anlaşmazlıklar şer'iyye mahkemelerinde çözüme kavuşturulmuştur. Mahkemede kadıyla birlikte müftü ve şahitlik yapan şühüd ve şühüdül-hâl gibi görevliler vardı.⁴ Tanzimat dönemi ile birlikte söz konusu mahkemelerin yetkileri sınırlandırılmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin çıkarılmasından sonra mülki örgütte düzenlemeler yapılarak nizamiye mahkemeleri kurulmuştur. Ancak bu mahkemelerin de yetki alanları sınırlıydı. Nizamiye mahkemeleri için Fransız yargı örgütü örnek alınmıştır. Kazalarda dava kurulu olarak görev yapacak olan meclis-i deaviler, sancak merkezlerinde temyiz kurulu olarak meclis-i temyizler, vilayet merkezlerinde ise üst temyiz kurulu olarak divan-ı temyizler kurulmuştur. Bu mahkemeler Müslüman gayrimüslim ayrımına gitmeksizin şeriat, cemaat, ticaret ve konsolosluk mahkemelerinin yargı alanı dışında kalan ceza ve hukuk alanındaki yargı işlerine bakmıştır.⁵ 1867 tarihli "Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nizamnamesi" ile şer'iyye mahkemelerinin aile, miras, vakıf davaları ile şahsa karşı işlenen suçlar haricindeki davalara bakma yetkisi

¹ Livane kazasının idarî durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Yüçetürk 2019: 261-263. Ayrıca Artvin vilayetinin 1920-2013 yılları arasındaki idari taksimatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şaşmaz: 2014.

² Devellioğlu, 2005: 1137.

³ Ortaylı, 2018: 110.

⁴ Aydın, 2019: 77.

⁵ Cin ve Akyılmaz, 2017: 178-182.

elinden alındığı gibi yine bu tarihteki “Şura-yı Devlet Nizamnâmesi” ile idarî yargı yetkileri de tamamen ellerinden alınmıştır.⁶ Nizamiye mahkemeleri kurulunca şer’iyye ve nizamiye mahkemelerinin görev alanlarını tespit konusunda bazı karışıklıklar ortaya çıkmış, zaman zaman yapılan hukukî düzenlemelerle her iki mahkemenin görevlerinin net olarak birbirinden ayrılması yoluna gidilmiştir. Bu düzenlemelere göre şer’iyye mahkemeleri sadece vakıf malların aslına, hacre, vasiyete, vasi tayin ve azline, yetim mallarına, vakıfların borç ilişkilerine, miras hukukuna, aile hukukuna ve diğer şer’i haklara ilişkin davalara bakabileceklerdi.⁷

Müslümanların mirasla ilgili davaları yukarıda belirtildiği gibi şer’iyye mahkemelerinde halledilirken Osmanlı Devleti’nde zimmiler kendi aralarındaki miras, şahıs, aile davalarını kendi ruhani temsilcileri huzuruna götürebilirlerdi.⁸ Böylece cemaat mahkemeleri ortaya çıkmıştır. Onların bu konulardaki hukukî davaları mensup oldukları dinin kurallarına göre halledilir ve problemleri cemaatlerinin din adamları tarafından çözümlenirken, zaman zaman zimmiler konunun çözümü için devletten yardım istemişlerdir.⁹ Bazı gayrimüslimler özellikle mirasın taksimi için şer’i mahkemeye başvurmuşlardır.¹⁰ Çalışmanın konusu olan dönemde gerek Müslümanlar gerekse de gayrimüslimler bazen de doğrudan mahkemeye başvurmak yerine şikayet ve taleplerini arzuhallerle İstanbul’a bildirmişlerdir. Ayrıca kişiler adına yerel idareler ve meclisler halkın davalarını Sadarete iletmışlerdir. Makalede bu arzuhaller ve belgeler incelenerek söz konusu halkın şikayet ve talepleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmanın hukuk, şehir ve sosyal tarihçiliğe katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1. Gayrimüslimlerin Talep ve Davaları

1.1. Kiliseler İle İlgili Talep ve Davalar

Döneme ait belgeler incelendiğinde gayrimüslimlerin cemaat mahkemeleri olmasına rağmen şikayetlerini arzuhallerle İstanbul’a bildirip davalarının şer’i mahkemede çözülmesini istedikleri görülmektedir. Bireysel arzuhaller dışında söz konusu tebaanın şikayetlerini dinî liderleri ve meclisleri aracılığıyla İstanbul’a bildirip çözüm arandığı da anlaşılmaktadır. Gayrimüslimler çeşitli konudaki sıkıntılarını devlete bildirmişlerdir. Bunlardan biri 1839 tarihli kiliseleri hakkındaki belgedir. 7 Kasım 1839 tarihli Patrik Karabet’in de mührünün bulunduğu Sadarete gönderilen dilekçeye göre Katolik reayasının tamire muhtaç olan kiliselerinin tamirini istemeleri nedeniyle Gürün’de ve Livane’de bulunan Artvin kasabesindeki kiliselerin tamirine karar verilmiştir. Ancak kiliselerin tamir işleri bitirilmeye yakınken ve padişah emri olmadan önce bu yerlerdeki mahallî idareler tamir işinin aykırı bir hareket olduğunu söylemişlerdir. Dilekçede söz konusu durumun halledilmesi için izin istenmiştir. Belgeden isteğin kabul edildiği anlaşılmaktadır.¹¹ Söz konusu belgeden ve 1851 tarihli belgeden gayrimüslimlerin kiliselerinin tamir masraflarını da kendilerinin karşıladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu masraflar sırasında alacak verecek davalarını da halledemedikleri zaman durumu İstanbul’a bildirerek yardım istemişlerdir. 15 Ağustos 1851 tarihinde Sadarete Erzurum valisi tarafından gönderilen yazıya göre Çıldır sancağı dahilinde bulunan Livane kazasına tabi Artvin kasabası sakinlerinden olup şu anda Dersaadet’te olan Mir oğlu Bağdasarek’in adı geçen kasabada bulunan Meryem Ana adlı kilisenin inşa masraflarından dolayı Eznavir oğlu Mikail, Zohrab oğlu İstefan, Kasab oğlu Agob, Kurvin oğlu Haçi Mardiros, Bağdasar oğlu Matos, Kuzubaş oğlu İstefan, Megan oğlu ve Miriç oğlu Ovannes adlı kişiler zimmetinde yirmi bin kuruş alacağı bulunmaktadır. Bu borçtan söz konusu kişilerin daha önce göndermiş oldukları iki bin kuruş Patrikhane tarafından Bağ-

⁶ Akgündüz, 2009: 17.

⁷ Cin ve Akyılmaz, 2017: 178-182.

⁸ Ekinci, 2001: 69-70.

⁹ Cin ve Akyılmaz, 2017: 196-198.

¹⁰ Ortaylı, 2018: 110.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Adliye (C.ADL.), 20/1195, 7 Kasım 1839. Gürün bu tarihte Sivas’a bağlıdır Sezen, 2017: 316.

dasarek'e teslim edilmiştir. Geriye on sekiz bin kuruş kalmış olduğundan ve bu miktarın ödemesine adı geçen kişiler muhalefet ettiklerinden Sadaret tarafından Erzurum'a gönderilen yazıda gereğinin yapılması istenmiştir. Erzurum Valiliği tarafından yapılan ikaz sonucunda söz konusu kişilerin borcun on üç bin kuruşunu ödemeye razı oldukları belirtilmiştir. Yazıda ayrıca adı geçen kaza müdürü tarafından bu paranın ödeneceğine dair senedin gönderildiği de bildirilmiştir.¹² Belgeden İstanbul'un da bu dava sonucu yerel idareleri görevlendirdiği ve yerel idareler tarafından da gerekenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine 1860 tarihli belgede de kilise tamiri konusunda gayrimüslimlerin isteği olmuştur. 23 Kasım 1860 tarihli Katolik milleti Ser Piskopos verdiği dilekçesinde Livane'de Çit mahallesinde kiliselerinin zamanla harap olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle boyu yirmi sekiz, genişliği on sekiz ve yüksekliği de on beş metre olacak şekilde kilisenin yeniden inşasını istemiştir.¹³ Kiliseler konusunda gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında dava yaşandığı da görülmektedir. 17 Ekim 1859 tarihli belgeye göre Trabzon valisinin tahriratyyla Lazistan ve Livane meclislerinin mazbatalarında Livane kasabasında sakin Katolik milletin kiliselerinde çan çaldığı bildirilerek kiliselerin dört tarafında cami ve mescid-i şerif bulunduğundan bu durumun bütün ehl-i İslam'ı rahatsız ettiği ifade edilmiştir. Bu nedenle çan yerine tahta çalınması istenmiştir.¹⁴ Görüldüğü üzere dini konuda Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında çıkan anlaşmazlık yerel idareler tarafından İstanbul'a bildirilmiştir. Ancak devletin bu konuda ne tür bir karar aldığına dair belgede bilgiye rastlanılamamıştır.

1.2. Terekelerle İlgili Talep ve Davalar

Döneme ait belgeler incelendiği zaman tereke kabzına dair gayrimüslimlere ait dört belge bulunmaktadır. Belgelere göre ölen kişilerin varislerinin hakları, varisler tarafından arandığı gibi dinî liderler olan patrikler ve Ermeni Millet Meclisleri tarafından İstanbul'a yazılar gönderilerek de aranmıştır. Gayrimüslimlerin terekelerini kabz edenler varislik iddiasında bulunan başka gayrimüslimler olmuştur. Ancak 22 Eylül 1849 tarihli arzuhale göre Livane kazası sakinlerinden Vatol oğlu Mıgırdıç'ın terekelerini alan, Mıgırdıç Dersaadet'e giderken vapurda öldüğünden Sinop limanına çıkarıldığı için Sinop valisi olmuştur. Bu nedenle İstanbul'a gönderilen söz konusu arzuhalde terekenin Sinop valisinden alınarak ölen kişinin varisine teslimi istenmiştir. Devlet tereke kabzı nedeniyle İstanbul'a gönderilen arzuhaller sonucunda davaların mahallî mahkemelerde çözüme kavuşturulması için yerel idarecilere emirler göndermiştir. Ayrıca eğer davalar çözüme kavuşturulmazsa suçlu bulunanların İstanbul'a gönderilmesi de talep edilmiştir.¹⁵ Döneme ait belgeler incelendiğinde Livane kazasındaki gayrimüslim halkın terekelerin tahririyle ilgili de şikayetleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde vârisiz ölen gayrimüslimlerin terekeleri herhangi bir vakfa kayıtlı olmadığı durumlarda veya bu kişiler padişah hassı gibi serbest bir bölgede yaşamıyorlarsa Beytülmal eminleri tarafından teslim alınır. Ancak ruhban sınıfından olanların beş bin akçenin altındaki terekeleri patrikler veya metropolitlerin tasarrufuna bırakılmıştı. Beş bin akçe ve üzerindeki terekeleri Beytülmal eminleri devlet hesabına alırlardı.¹⁶ Katolik Patrikhanesi tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen 7 Ocak 1858 tarihli yazıda Patrik, Lazistan sancağında bulunan Artvin kazası ile Çıldır eyaletinde ve adı geçen eyaletin diğer yerlerinde kendi milleti olan Katolik milleti ile Ermeni milletinden ölenlerin terekelerinin önceden beri Beytülmal ve kassamlar tarafından tahrir edilmeyip murahasalar tarafından tahrir edildiğini belirtmiştir. Bu konuda devlet tarafından verilen emir üzerine Çıldır valileri tarafından zaman zaman buyrulduklarını gönderildiğini de ifade etmiştir. Ancak buna dair padişah emrinin 1847 senesinde Artvin'de meydana gelen yangında yandığını belirtmiştir. Bu olaydan sonra kendi milletinin terekelerinin yazımı adı geçen

¹² BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM), 70/1, 15 Ağustos 1851; BOA, A.MKT.UM, 72/2, 25 Ağustos 1851.

¹³ BOA, İrade Hariciye (İ.HR.), 181/10045, 23 Kasım 1860.

¹⁴ BOA, C.ADL, 52/3140, 17 Ekim 1859.

¹⁵ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Deavî (A.MKT.DV.), 19/42, 22 Eylül 1849; BOA, Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT.), 156/22, 1 Kasım 1855; BOA, HR. MKT, 201/41, 2 Ocak 1857; BOA, HR. MKT, 178/13, 18 Şubat 1857.

¹⁶ Bilgin ve Bozkurt, 2010: 13.

yerlerde eski usulde devam etmişken yalnız Artvin kazasında bulunan kassam ve Beytülmal tarafından terekelere müdahale edildiğini belirterek burada da terekelerin eski usule göre yazılması için Lazistan valisine emir gönderilmesini istemiştir. Patrik'in bu yazısından sonra Hariciye Nezaretinden Lazistan kaymakamına gönderilen 22 Ağustos 1858 tarihli yazıda patriğin bu şikayetinden bahsedilerek durumun yerel mecliste incelenip eski usule dönülmesi istenmiştir.¹⁷ Görüldüğü üzere gayrimüslimlerin tereke tahriri konusundaki isteklerinin halledilmesi için devlet gerekli yere emir göndermiştir.

1.3. İzinler İle İlgili Talep ve Davalar

Döneme dair belgeler incelendiğinde izin talebiyle ilgili gayrimüslimlere ait bir belge bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde mürur tezkiresi ülke içinde yapılacak seyahat için verilen izin belgesiydi. Klasik devirde bu gibi hususlar için verilen izin belgelerine yol hükmü veya yol emri deniyordu. II. Mahmut zamanındaki düzenlemelerde ise halkın ülke içindeki seyahatleri için mürur tezkireleri uygulamaya konulmuştu. Ancak yabancılarla ayrıcalıklı kimseler için merkezden yol hükmü yazılmaya Tanzimat'tan sonra da devam edilmiştir. 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra asayişini sağlamak için ülke içi seyahatlerde verilecek izinler 1826, 1841, 1844, 1887 tarihlerinde çıkarılan nizamnamelerle yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde yol hükmünün yerini, ülke içi pasaport gibi kullanılan mürur tezkireleri almıştı. Bu belgelerde kişinin kimliği ile nereye ne için gideceği de yazılırdı. Ülke içi seyahat için düzenlenen bu tezkireler bir yıllığına geçerli olurdu. Mürur tezkiresi uygulaması 1908'den sonra kaldırılmıştır.¹⁸ 1858 tarihli belgeye göre Livaneli bir gayrimüslim ailesinin Dersaadet'e gönderilmesi için izin verilmesi konusunda İstanbul'dan yardım istemiştir. Duhancı Karabet 25 Ekim 1858 tarihli dilekçesinde kendisinin Batum'da bulunan Livane kazasında Hayteb karyesi sakinlerinden olduğunu belirterek Dersaadet'te tütüncülük ile uğraştığından bahsetmiştir. Adı geçen köyde bulunan zevcesi ve oğlunun yanına gelmesi için Batum kaymakamına emir gönderilmesini talep etmiştir.¹⁹ İstanbul'dan da 31 Ekim 1858 tarihli Lazistan kaymakamına gönderilen yazıda bu konuda gereğinin yapılması istenmiştir.²⁰ Görüldüğü üzere devlet izinler konusunda da gayrimüslimlerin isteklerine duyarsız kalmayıp gerekli yerlere emir göndermiştir.

1.4. İhtida ve Mezhep Değiştirme Hareketleri

İhtida inançsız veya farklı dinde olan insanların İslâm dini ile şereflenmesini ifade eder.²¹ Osmanlı Devleti hiçbir zaman başka dinden olan tebaasını din değiştirmeye zorlamamıştır.²² Ancak bununla birlikte söz konusu devlette din değiştirme farklı sebeplerle ortaya çıkmıştır. Genel olarak din değiştirmenin manevi aydınlanma, günahkarlık duygusu gibi psikolojik sebepleri vardır. Sosyo-kültürel sebepler olarak da karşılaşılan başka dinden olan insanlarla iletişim ve dinî telkinler de bu konuda önemli rol oynamıştır.²³ Döneme ait belgeler incelendiğinde ihtida hareketlerine ait bir belge bulunmaktadır. Söz konusu belge dinini değiştirmek isteyen gayrimüslim bir çocuğu aittir.²⁴ Ancak şer'î hukukta kişinin sorumluluk alarak karar vermesi için buluş çağına gelmiş olması gerekmektedir. Bu yaş Osmanlı Devleti'nde 1917 tarihine kadar on beş kabul edilmiştir. Bu nedenle bir kişinin din değiştirebilmesi ve resmî işlerinde yetkili olması için on beş yaşından gün alması gerekmektedir. Bu yaşa gelmeyenlerin din değişimi buluş çağına kadar ertelenmiştir.²⁵ 4 Şubat 1857 tarihinde Lazistan mutasarrıfına gönderilen yazıda Livane kazası ahalisinden ve Ermeni milletinden bir çocuğun İslam dinine geçmek istediği belirtilerek çocuk hakkında mahkemece araştırma yapıp rüştüne ermiş ise İslam dininin

¹⁷ BOA, HR. MKT, 252/6, 7 Ocak 1858.

¹⁸ Sakin, 2019: 308.

¹⁹ BOA, Sadaret Divan Kalemî Evrakı (A.DVN.), 135/72, 25 Ekim 1858.

²⁰ BOA, A.MKT.UM, 332/36, 31 Ekim 1858.

²¹ Yüçetürk, 2021a:108.

²² Selçuk, 2002: 90-91.

²³ Yüçetürk, 2021b: 353.

²⁴ BOA, HR.MKT, 176/41, 4 Şubat 1857.

²⁵ Kocaoğlu, 2020: 793.

telkin edilmesi sabi ise ailesine teslim edilmesi istenmiştir.²⁶ Döneme ait bir belge de mezhep değişimine dairdir. Ancak gayrimüslim tebaanın bu konuda birbirlerine karşı hoşgörülü olmadıkları da anlaşılmaktadır. Ermeni Patrikliğinden 15 Mayıs 1859 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderilen yazıya göre Trabzon eyaleti dahilinde Lazistan sancağında Artvin kasabası ahalisinden İstefan Babolyan Katolik mezhebini terk ile Ermeni mezhebine geçmiş ve papaz tarafından nikahlanmıştır. İstefan Babolyan'ın yaptığı şey doğru görülmeyle bu kişi Trabzon'da ikamet eden Katolik murahhası tarafından kış mevsiminde iki akrabası ve nikah akdini gerçekleştiren papaz ile birlikte Trabzon'a çağrılmıştır. Bu kişilerin on iki bin kuruş miktarı yol masrafı yapmak durumunda kaldıkları da bildirilerek zararlarının kimden karşılanması gerekiyorsa karşılanması için Trabzon valisine emir yazılması istenmiştir. Hariciye Nezaretinden 4 Mart 1860 tarihinde Trabzon Valisi'ne gönderilen yazıda da durumun soruşturulması istenmiştir. Yazıda ayrıca İstefan Babolyan'ın mezhep değiştirerek Ermeni milletinden biriyle evlenmesi üzerine bu kişiden Katolik milleti tarafından ceza olarak dört bin kuruş alındığı da anlaşılmaktadır.²⁷

1.5. Vekil Tayini ile İlgili Davalar

Vekil tayini konusunda döneme ait belgeler incelendiğinde gayrimüslimlere ait bir belge bulunmaktadır. Söz konusu belgede bir gayrimüslimin bir Müslümanı evini satarak borcunu kapatması için vekil tayin ettiği görülmektedir. Tüccardan İstefan'ın 8 Mart 1857 tarihinde Sadarete gönderdiği dilekçesine göre söz konusu kişinin Livane kazasına bağlı Artvin kasabası sakinlerinden Nikogos oğlu Bogos üzerinde sened ile on altı bin sekiz yüz iki kuruş alacak hakkı bulunmaktadır. Bogos tasarrufunda bulunan evini bu borca karşılık rehin vermiş olup Haseki zade Çelebi Osman Ağa'yı evi satmaya ve bu borcu ödemeye vekil tayin etmiştir. Ancak Osman Ağa vekillik yapmayıp Erzurum tarafına gitmiş olduğundan İstefan Osman Ağa'nın evi satarak borcu kapatması için Lazistan sancağı mutasarrıfına emir gönderilmesini istemiştir. Dilekçe üzerine Sadarettten Lazistan mutasarrıfına gönderilen yazıda davanın çözüme kavuşturulması için şerî gereğinin yerine getirilmesi istenmiştir.²⁸ Belgeden anlaşılmaktadır ki gayrimüslim bir kişi Müslüman bir kişiye evini sattırarak borcunu ödetmek için vekil tayin edecek kadar güvenmektedir.

1.6. Murahhas ve Konsoloslar Hakkında Talepler

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Rumlara dinî anlamda özerklik tanıdığı gibi Patrikler vezirlikle eşit mevkide tutulmuştur. İstanbul Rum Patrikhanesi Anadolu ve Rumeli ile Filistin, Kıbrıs, Suriye, Mısır ve Rusya Ortodokslarının yönetiminden sorumluydu.²⁹ Padişah aynı zamanda 1461'de Gregoryen Ermeni Patrikliğini İstanbul'da kurdurdu.³⁰ Söz konusu patriklik ise Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Rumların dışındaki Hıristiyanların devletle ilişkilerinden sorumlu olacaktı. Patrikler böylece hem dini hem de idari yetkilere sahip olmuşlardır. Metropolit, piskopos veya diğer adıyla murahhaslar, rütbe bakımından patrikten sonra gelirlerdi. Bu görevliler görevde bulunacakları yerin cemaatleri tarafından seçilir, patrikler tarafından atanırdı. Ancak bu atamalar için de padişah onayı gerekiyordu. Görev yaptıkları yerlerde vergileri topladıkları gibi patriğin bütün yetkilerine de sahiptiler.³¹ Murahhas tayini konusunda döneme ait dört belge bulunmaktadır. 21 Ağustos 1847 tarihinde Katolik Patriği Andon Sadarete gönderdiği dilekçesinde Livane ve çevresi Katolik milleti murahhası olan Ohannes veled-i Sahak adlı rahibin istifası nedeniyle yerine Bedros adlı rahibe berat verilmesini talep etmiştir. Söz konusu istek devlet tarafından kabul edilmiştir.³² 21 Aralık 1847 tarihli Ermeni Patrikliğinin arzuhaline göre de Kars, Artvin ve buraya bağlı yerlerin murahhaslığı Agob isimli rahibin üzerindeyken adı geçen rahibin azledilmesiyle yerine Kayserili Karabet isimli rahip

²⁶ BOA, HR.MKT, 176/ 41, 4 Şubat 1857.

²⁷ BOA, HR. MKT, 258/88, 4 Mart 1860; BOA, HR. MKT, 266/92, 2 Kasım 1858; BOA, HR. MKT, 239/60, 11 Mayıs 1858.

²⁸ BOA, A.MKT.DV, 107/24, 8 Mart 1857.

²⁹ Bozpolat, 2007: 81-82.

³⁰ Ercan, 2002: 27.

³¹ Bozpolat, 2007: 82-83.

³² BOA, A.DVN, 27/54, 21 Ağustos 1847.

uygun görülmüştür. Arzuhalde söz konusu rahibe berat verilmesi istenmiştir. İstek yönetimce kabul edilmiştir.³³ Yine 26 Kasım 1848 tarihli belgeye göre Livane ve çevresi murahhası olan Ovannes görevini iyi idareye muktedir rahip Bedros'a bırakmıştır.³⁴ 20 Haziran 1851 tarihli belgeye göre de Ermeni Patrikliğine dahil Muş sancağının Çanlı Kilise ve tevabii Murahhasası Zakarya Rahip azledilmiştir. Söz konusu murahhaslık vekaleten Erzurum eyaletinde bulunan Hasankale Manastırı ile Kars, Artvin ve tevabii Murahhasası Karabet Rahib'e verilmiştir.³⁵

Döneme ait bir belge ise Livane'ye konsolos vekili tayini hakkındadır.³⁶ Osmanlı Devleti Batılılara tanıdığı kapitülasyonların etkisiyle ticaret hacminde artış yaşamış, bu durum yabancı devletlerin konsoloslarının sayılarını artırmıştır. İstanbul'un fethinden sonra ülkede Venedik balyoları görev alırken devletteki ilk resmî konsolos 1535'de İskenderiye'ye atanan Fransız konsolosu olmuştur.³⁷ Konsoloslar kendi milletlerinin işlerine bakarlardı. Elçiler ile konsoloslar için belirlenen vergileri toplama ve konsolosluğa gelen malları kaydetme gibi görevlerin yetkisi padişah tarafından verilirdi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinde konsoloslar bulunmaktaydı.³⁸ 2 Kasım 1852 tarihli belgeye göre Livane kasabasına Avusturya Devleti'nin tüccar tebaasının işleri için Cezal konsolosun nezaretinde 26 Mart 1852 tarihli padişah emriyle Mösyö Nikoliç konsolos vekili tayin edilmiştir. Ancak bu kişi memuriyet yerine gitmeden görevden azledildiğinden yerine konsolos vekili gerekmede olup Avusturya Devleti Raykoviç'in tayinini uygun görmüştür. Bu kişinin göreve getirilmesi için padişah emri verilmesi konusunda gereğinin yapılması Avusturya maslahatgüzarı tarafından talep edilmiştir.³⁹ Belgelerden de anlaşıldığına göre devlet gayrimüslimlerin gerek murahhas gerekse de konsolos tayini konusundaki isteklerine olumlu bakarak bu istekleri kabul etmiştir.

1.7. Alacak-Verecek Davaları

Döneme ait belgeler incelendiği zaman gayrimüslimlere ait alacak-verecek davaları ile ilgili yirmi davaya rastlanılmıştır. Bu davalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. 1849-1859 Arası Gayrimüslimlere Ait Yirmi Adet Alacak-Verecek Davaları

Dilekçenin Verildiği Yer	Belge veya Dilekçeyi Gönderen Kişi veya Kurum	Davacı	Davalı	Dava Konusu	Belge Tarihi
Sadaret	Dafir oğlu Bedros	Dafir oğlu Bedros	Livane kazasından Dursun Bey	46 bin kuruş para	28 Mart 1849 ⁴⁰
Sadaret	İstefan ve Bogos	İstefan ve Bogos	Haçedor ve Bogos	Bir oda ev, ahır ve misafir odası, arsa, bostan, bahçe ve elli adet bakır kap.	16 Temmuz 1849 ⁴¹
Sadaret	Eşreboğlu Esteban	Livane kazasından Artvin kasabasından Eşreb oğlu Esteban	Bogos, Bedros, Melkon, Kaspar Namun	Ev, kiler, ahır, çulha odası, iki adet ambar, bir misafir odası, ahır, samanlık.	11 Ekim 1849 ⁴²
Sadaret	Moses oğlu Karabet	Livane kazasından Zırap oğlu İstefan, Dermin oğlu İstefan, Mıgırdıç, Keçeç oğlu Ovannes, Fırncı Vartan, Merkar oğlu İstefan	Livane kazasından Moses oğlu Karabet	6.650 kuruş	31 Ocak 1850 ⁴³
Sadaret	Bedros, Karabet ve İstefan	Bedros, Karabet ve İstefan	Kamil, Süleyman ve Abdullah adlı kişilerin oğulları	Bağ ve bahçe ve zeytin ağaçları	9 Haziran 1850 ⁴⁴
Sadaret	Erzurum valisi	Livane kazasından Artvin kasabasından Mir oğlu Bağdasarek	Eznavir oğlu Mikail, Zohrab oğlu İstefan vd.	18 bin kuruş	15 Ağustos 1851 ⁴⁵
Sadaret	Ermeni Millet Meclisi ve Ermeni Patriği Agop mührüyle	Ermeni Millet Meclisi, Ermeni Patriği Agop ve Artvinli Ohannes'in varisleri	Sogomon	44 bin kuruş	1 Kasım 1855 ⁴⁶

Sadaret	Sarraı oğlu Damat Ohannes ve Mıgırdıç	Sarraı oğlu Damat Ohannes ve Mıgırdıç	Livane kazasında Artvin kasabasından Süleyman Beyzade Sani Bey	54.600 kuruş	24 Şubat 1856 ⁴⁷
Lazistan mutasarrıfı	Sadaret	Livane kazasından Katolik milletinden Ohancan ve arkadaşı Bedros oğlu Babiy adlı tacirler	Lazistan sancağında Maçahel karyesinden Kalem oğlu Mehmet, Hırtos karyeli Memiş Ağa vd.	61.150 kuruşluk eşya	1 Ağustos 1856 ⁴⁸
Sadaret	Katolik Patriği Nikokos	Artvin Kasabası mütemekkinlerinden diğer Artin oğlu Agop	Ermeni milletinden Papik oğlu Sogomun ve Anna	22 bin kuruş ve mal	2 Ocak 1857 ⁴⁹
Sadaret	Sahak oğlu Ovannes	Sahak oğlu Ovannes	Grigor ve kız kardeşi	Ev	22 Şubat 1857 ⁵⁰
Sadaret	Tüccar İstefan	Tüccardan İstefan	Artvin kasabasından Nikogos oğlu Bogos	16.802 kuruş	8 Mart 1857 ⁵¹
Sadaret	Nilo oğlu İstefan	Livane tüccarından Nilo oğlu İstefan	Musa Bey	77.875 kuruş	21 Mart 1857 ⁵²
Sadaret	Elisabet	Elisabet	Kirkor	Ev	31 Mart 1857 ⁵³
Sadaret	Patrik Nikokos	Patrik Nikokos ve Katolik halk	Yedi eşkıya	Para gaspı	6 Haziran 1857 ⁵⁴
Sadaret	Patrik Agop Nikos Ermeni Millet Meclisi	Öldürülen Safatil ve kardeşi Mikail Esbed'in vereseleri	Sandalcı üç kişi	Katl ve 95.300 kuruş gasp	12 Eylül 1857 ⁵⁵
Sadaret	Patrik Nikogos	Artvin kasabasında İstefan ve Ohannes	Livane kaza meclisi	Arsa	7 Ocak 1858 ⁵⁶
Sadaret	Artvin karyesinden Tüccardan Sarı oğlu Haç Bogos	Tüccardan Sarı oğlu Haç Bogos	Artvin karyesinden Maçekil oğlu Bogos	30 bin kuruşluk mal	27 Ocak 1859 ⁵⁷
Sadaret	Tüccardan Avadis	Tüccardan Avadis	İstabl-ı Amire pa-yelilerinden ve Li-	8 bin kuruş	16 Aralık 1859 ⁵⁸

³³ BOA, A.DVN, 40/ 90, 21 Aralık 1847.

³⁴ BOA, A.M, 6/3, 26 Kasım 1848.

³⁵ BOA, Sadaret Divan Kalemi Mühimme Evrakı (A.DVN.MHM), 9/14, 20-29 Haziran 1851.

³⁶ BOA, İ.HR, 99/4839, 22 Kasım 1852.

³⁷ Kınlı, 2009: 42.

³⁸ Savaş, 2002: 179.

³⁹ BOA, İ.HR, 99/4839, 22 Kasım 1852.

⁴⁰ BOA, A.DVN, 51/55, 28 Mart 1849.

⁴¹ BOA, A.DVN, 49/8, 16 Temmuz 1849.

⁴² BOA, A.DVN, 51/26, 11 Ekim 1849.

⁴³ BOA, A.DVN, 57/81, 31 Ocak 1850.

⁴⁴ BOA, A.DVN, 60/41, 9 Haziran 1850.

⁴⁵ BOA, A.MKT.UM, 70/1, 15 Ağustos 1851; BOA, A.MKT.UM, 72/2, 25 Ağustos 1851.

⁴⁶ BOA, HR. MKT, 156/22, 1 Kasım 1855.

⁴⁷ BOA, A.MKT.DV, 117/51, 29 Eylül 1857; BOA, A.MKT.UM, 293/80, 5 Ekim 1857.

⁴⁸ BOA, HR.MKT, 157/51, 1 Ağustos 1856.

⁴⁹ BOA, HR. MKT, 201/41, 2 Ocak 1857.

⁵⁰ BOA, A.MKT.DV, 106/88, 22 Şubat 1857.

⁵¹ BOA, A.MKT.DV, 107/24, 8 Mart 1857.

⁵² BOA, A.MKT.DV, 109/67, 21 Mart 1857. Söz konusu arzuhal üzerine İstanbul'dan 3 Haziran 1857 tarihinde Kars mutasarrıfına gönderilen yazıda da gereğinin yapılması istenmiştir BOA, A.MKT.DV, 109/67, 3 Haziran 1857.

⁵³ BOA, HR. MKT, 185/19, 31 Mart 1857.

⁵⁴ BOA, HR. MKT, 194/69, 20 Haziran 1857.

⁵⁵ BOA, Meclis-i Vala (MVL), 313/64, 12 Eylül 1857.

⁵⁶ BOA, HR. MKT, 250/63, 7 Ocak 1858.

⁵⁷ BOA, A.MKT.DV, 135/61, 27 Ocak 1859.

⁵⁸ BOA, A.MKT.DV, 150/91, 15 Ocak 1860. İstabl-ı Âmire Osmanlı Devleti'nde padişaha ve saray mensuplarına ait atların barındığı Has Ahur'un resmî adıydı. Birun ağalarından olan Mirâhur ise İstabl-ı Âmire'nin en büyük âmiriydi. Mirâhur 1837 yılında kaldırılarak yerine İstabl-ı Âmire Müdürlüğü kurulmuştur. Söz konusu müdürlük İstabl-ı

			vane hanedanından Abdullah Bey ile oğlu Selim Bey		
Sadaret	Livane kazası sakinlerinden Panayot	Livane kazasından Panayot	Livane kazası müdürü Mehmet Ağa ile Nikoli	6 bin kuruş para	28 Ocak 1860 ⁵⁹

Görüldüğü üzere toplam yirmi alacak-verecek davası bulunmaktadır. Davaların altısı gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında, on tanesi gayrimüslimler arasındadır. Davanın birinde ise davacı gayrimüslim Panayot iken davalı Livane Kaza Müdürü Mehmet Ağa ile Nikoli'dir. Yine davanın biri iki gayrimüslim ile yerel idareler arasındayken, ikisi de gayrimüslimler ile eşkiyalar arasında gerçekleşmiştir. Belgelerden de anlaşıldığı üzere gayrimüslimler davalarını cemaat mahkemelerine götürebildikleri halde arzuhallerle İstanbul'a bildirmişlerdir. Dilekçelerinde davalarının şerî mahkemede çözümünü bu mümkün olmazsa İstanbul'a çağrılarak davalıların yargılanmalarını istemişlerdir. Ayrıca kazanın bağlı olduğu sancağın idarecilerine davanın çözümü için emir gönderilmesini de istemişlerdir.⁶⁰ Devlet söz konusu tebaanın isteklerine duyarsız kalmamış gereğinin yapılması için yerel idarecilere emirler göndermiştir.⁶¹

1.8. Cinayet Davaları

İslam dini cezaları had, kısas ve ta'zir olmak üzere üçe ayırmıştır.⁶² Hanefi mezhebine göre bir kişiyi kasıtlı öldürmenin cezası kısas yani o kişinin öldürülmesidir. Ancak ölen kişinin yakınlarından sadece biri diyete rıza gösterirse veya karşılıksız olarak suçluyu affederse kısas uygulanmaz, diyet katil tarafından ödenir. Bu durumda devletin bu kişiye uygun bir ta'zir cezası verme hakkı ortaya çıkardı.⁶³ Katil ölüm sonucunu doğuran hareketi bilerek yapıp ancak sonucu istemediği durumlarda kasıt benzeri bir durum oluşacağından cezası ağırlaştırılmış diyet olup bu cezayı akile öder.⁶⁴ Failin hiçbir kimseyi öldürmeye niyeti olmadan ve istemeden birini öldürmesi hata benzeri adam öldürmeye girip cezası akile tarafından ödenecek diyetdir. Ayrıca fail kefarete öder. Sebep olma yoluyla adam öldürmenin cezası ise akile tarafından ödenecek diyet olup failin kefarete ödemesi gerekmez.⁶⁵ Hanefi hukuku cinayet işleyen belli olmazsa ölen kişilerin varislerine ödenecek diyet cezasını topluma ödettirmiştir. Bu durum toplumun huzurunu sağlama görevinin yine topluma verildiği anlamına gelmekteydi.⁶⁶ Tanzimat Fermanı'ndan sonra çıkarılan 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin şekil ve içeriği klasik devir kanunnameleri gibidir.⁶⁷ Kanunda had ve kısas cezaları konusunda şeriata atıf yapılmıştır.⁶⁸ Söz

Hümâyün Müdürlüğü olarak da geçmekte olup varlığını saltanatın sonuna kadar devam ettirmiştir. Mirâhur ve İstabl-ı Âmire müdürü unvanlarının yüksek rütbeli pâye olarak verildiği de olmuştur. Bu müdürlük daha sonra askerî kaymakamlığa denk tutulmuştur Özcan, 1991: 203-204.

⁵⁹ BOA, A.MKT.DV, 145/80, 28 Ocak 1860.

⁶⁰ BOA, A.DVN, 51/55, 28 Mart 1849 vd.

⁶¹ BOA, A.MKT.DV, 109/67, 3 Haziran 1857 vd.

⁶² Yüçetürk, 2022a: 51. Ta'zir cezası kısas ve had cezalarının dışında idarecilerin veya hakimin kararına bırakılan cezalardır. Ta'zir cezalarının belirlenmesinde suçun türü ve büyüklüğü ile ortaya çıkardığı zararın büyüklüğü gibi unsurlar dikkate alınır. Ta'zir cezalarına ölüm, hapis, kürek, sürgün, dayak, suçlunun belli süre ayakta bekletilmesi ve malî cezalar gibi birçok ceza dahildir. Ancak Hanefiler ta'zir cezalarından ölüm cezasının ancak topluma büyük zararı dokunacak suçlarda verilebileceğini kabul eder. Geniş bilgi için bk: Başoğlu, 2011: 198-201. İslâm hukukunda had cezaları Allah hakkı yani toplum hakkı olarak uygulanması gereken, miktar ve keyfiyeti Kur'an ve hadislerle belirlenmiş cezalardır. Zina işleyene yüz sopa, namuslu kadına zina iftirasında bulunan kişiye seksen sopa vurulması ve ayrıca şahitliğinin kabul edilmemesi, hırsızın elinin kesilmesi, eşkiyalık, yol kesme, silahlı gasp türünden suç işleyenlerin öldürülmesi, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya sürgün edilmesi gibi cezalardır Bardakoğlu, 1996: 547-548.

⁶³ Aydın, 2019: 193.

⁶⁴ Aydın, 2019: 194.

⁶⁵ Aydın, 2019: 195. İslam hukukunda kefarete, dinin belli yasaklarını ihlâl eden kişinin hem ceza amaçlı hem de Allah'tan af dilemek için oruç tutma, köle âzat etme, fakiri doyurma ve giydirme gibi malî veya bedenî ibadetlere verilir tabirdir Yaran, 2022: 179.

⁶⁶ Yüçetürk, 2021a: 130.

⁶⁷ İkinci, 2017: 552.

⁶⁸ Akgündüz, 1986: 805.

konusu kanunnameye esas olarak ta'zir suçları ile birlikte kasıtlı olarak katil ve yol kesme suçları da düzenlenmiştir.⁶⁹ Sayılan suçlar zaten İslam hukukunun tanımladığı ve cezalandırdığı eylemlerdir.⁷⁰ Kanunun birinci maddesinde belirtildiği üzere adam öldürmenin cezası kısastır.⁷¹ 1851 tarihli Ceza Kanunu'nda ise 1840 tarihli kanunun maddelerinin çoğu alınarak küçük değişiklikler yapılmıştır. Ta'zir suçları düzenlenip, kısas ve had suçlarına da değinilerek bunların uygulanmadığı durumlarda kanun hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.⁷² Kanuna göre yargılamadan adam öldürmenin cezası maktulün vereseleri diyet karşılığı affetse bile kısas yani idamdır. Bunun dışında bir kişi diğer bir kişiyi öldürdüğü zaman cezası kısastır, öldürülen kişinin vereseleri diyet karşılığı bu kişiyi affederse katile bir seneden beş seneye kadar kürek cezası, taşrada ise pranga cezası verilir. Bir kişi kazaen birini öldürüp daha önce bu tür bir fiil işlememişse ve hakkında iyi şahitlik yapılmışsa bu kişiye bir sene müddetince kürek veya pranga cezası verilecektir.⁷³ 1858 Ceza Kanunnamesi'nde ise kısas ve had suçlarına atıf yapılmamıştır. Yalnızca ta'zir suçları düzenlenmiştir.⁷⁴ Söz konusu kanunnameye göre cinayetin cezası idamdır. Kısas ya da idam cezalarından affolunan katil müebbeden veya on beş seneden az olmamak kaydıyla geçici küreğe konulur. Bir kişi istemeyerek bir şahsı öldürmüştüğü on beş sene müddetle küreğe konulur. Katile yardım eden kişi geçici olarak küreğe konulur.⁷⁵ Döneme ait belgeler incelendiğinde gayrimüslimlerden bir kişinin öldürüldüğü anlaşılmaktadır. 8 Temmuz 1851 tarihli eski Çıldır sancağı kaymakamı Ahmet Bican'ın yazısına göre Çıldır sancağına bağlı Livane kazası sakinlerinden ve Katolik taifesinden Batros adlı zimmi ticaret yapmak üzere adı geçen kazaya bağlı Zegapor köyüne gitmiştir. Gece vaktinde köy sakinlerinden birkaç kişi Batros'u katletmiş ve on iki bin beş yüz kuruşunu gasp etmiştir. Mahkemede öldürülen kişinin vereselerinin şerî vekili ile adı geçen katiller arasında gerçekleşen duruşmada cinayetin bu kişiler tarafından işlendiğine dair kesin delil bulunamadığından dört bin kuruş karşılığında sulh sağlanmıştır. Bu paranın cinayeti işleyenler tarafından maktulün vereselerine verilmesine karar verilmiştir.⁷⁶ Görüldüğü üzere gayrimüslimler kendi mahkemeleri olmasına rağmen davalarını şerî mahkemede çözüme kavuşturmuşlardır. Yine belgeden anlaşıldığına göre mahkemede vereselerle katil arasında para karşılığı sulh sağlanmıştır. Bunun dışında katile ek olarak kürek cezası gibi başka bir ceza verildiğine dair belgede bilgiye rastlanılamamıştır.

2. Müslümanların Talep ve Davaları

2.1. Terekelere Dair Talep ve Davalar

19. yüzyılda terekelerle ilgili olarak Livane halkı tarafından İstanbul'a gönderilen Müslümanlara ait dört belgeye rastlanmıştır. Bu belgeler tereke gaspıyla alakalıdır. Davanın birisi çözüme kavuşturulmuş olup terekeye ait mal ölen kişinin veresesine verilmişken, diğerlerinde davanın şerî mahkemede çözüme kavuşturulması için Livane'nin bağlı olduğu sancağın valisine emir gönderilmesi istenmiştir.⁷⁷

2.2. Aile Hukuku

Osmanlı toplum yapısı içinde aile önemli bir unsurdur. Mahrem alanlardan biri olan ailenin söz konusu mahremiyetinin korunması ise İslam hukuk kurallarıyla sağlanmıştır.⁷⁸ Aile hukukuna dair belgeler incelendiği zaman döneme ait bir belge nikahlı bir kadının kaçırılmasına

⁶⁹ Ekinci, 2017: 552.

⁷⁰ Candan, 2015: 73-75.

⁷¹ Gökçen, 1987:128.

⁷² Ekinci, 2017: 553.

⁷³ Akgündüz, 1986: 822-824.

⁷⁴ Ekinci, 2017: 553.

⁷⁵ Akgündüz, 1986: 861.

⁷⁶ BOA, MVL, 204/10, 8 Temmuz 1851.

⁷⁷ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e, 1203/7, 20 Mart 1819; BOA, A.DVN, 7/3, 28 Ekim 1844; BOA, A.MKT.UM, 8/19, BOA, HR. MKT, 317/, 11 Aralık 1859.

⁷⁸ Yüçetürk, 2022b: 260.

dairdir. 14 Mart 1849 tarihinde Mehmet adlı kişinin İstanbul'a gönderdiği arzuhaline göre Erzurum eyaletine bağlı Livane kazası köylerinden Klaskür karyesi ahalisinden Ali Efendi, Mehmet'in kız kardeşi Ayşe'yi başka birine nikahlı olduğu halde elli altmış nefer eşkıya ile gelip sakin oldukları haneyi basarak zorla alıp gitmiştir. Söz konusu kişi kazada ara sıra buna benzer vukuatlar olduğundan durumun soruşturulması için Erzurum eyaleti müşiri ve hakimine emir gönderilmesini istemiştir. 19 Haziran 1849 tarihli yazıda da gereğinin yapılması istenmiştir.⁷⁹ Osmanlı Devleti'nde kız ve kadın kaçırma eylemine kısas ve had suçları dışındaki suçlara verilen ve devlet başkanına bırakılan ta'zir cezası uygulanmıştır.⁸⁰ Zorla kız veya kadın kaçırana ta'zir türünden hapis cezasının uygulanma tarzı olan kürek cezası da verilmiştir.⁸¹ 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde kız kaçırma ile ilgili bir ceza yer almamaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti bu suçu işleyenlere hapis cezası vermiş olup, cezanın bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği de anlaşılmaktadır.⁸² Ancak görüldüğü üzere nikahlı bir kadın kaçırıldığı zaman bu suçu işleyene ne ceza verildiğine dair belgede bilgi bulunmamaktadır. Diğer bir belge ise nafaka talebine dairdir. İslâm hukukuna göre evlilik sonucunda erkek nafaka yükümlüsü olup eşinin yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Evliliğin sona ermesi durumunda ise iddet nafakası ödenme durumu evliliğin bitimine neden olan duruma göre değişirdi.⁸³ Tanzimat'tan sonraki hukukî düzenlemelere bakıldığında bu alanda bazı nizamnameler yayınlanmakla birlikte aile hukuku hareketin dışında kalmıştır. Bunun sebeplerinden biri söz konusu alanda kanunlaştırmanın acil ihtiyaç olarak görülmeşiştir. En önemli sebep ise devletin çeşitli din ve mezheplere sahip etnik yapısından dolayı bütün halkı kapsayan bir kanun çıkarılmasının zor olmasıdır.⁸⁴ 5 Ağustos 1855 tarihli Güllü Hatun'un verdiği arzuhaline göre Batum sancağına bağlı Livane kazası dahilinde Civan karyeli zevci Ali bundan iki sene önce kendisini bırakmış olup halen Edirne eyaletine bağlı İslimiye sancağındaki Aydos kazasında bulunmaktadır. Söz konusu kişi bu nedenle hakkındaki şer'i karar gereğince belirlenen nafakasının gönderilmesini talep etmiştir.⁸⁵ 26 Şubat 1856 tarihinde Lazistan mutasarrıfına yazılan yazıya göre ise Lazistan sancağında bulunan Livane kazası hanedanından Süleyman Bey zade Yusuf Bey'in zevcesiyle iki küçük oğlunu kayınvalidesi olan müteveffa Ahmet Paşa zevcesi hanım Acara'ya götürmüştür. Yusuf Bey üç seneden beri ara sıra eşi ve çocuklarının iadelerini istemişse de bir sonuç alamadığından bu kişilerin şerî hukuk yoluyla alınması için dilekçe vermiştir. Belgede ayrıca davanın çözüme kavuşturulması için reğinin yapılması istenmiştir.⁸⁶ 26 Haziran 1856 tarihli belge ise kız alıp verme ile ilgili bir davadır. Lazistan mutasarrıfına gönderilen belgeye göre Tersane-i Amire Mektubi Odası hulefasından Mehmet Sabit Efendi'nin Lazistan sancağında bulunan Livane kazası ahalisinden eniştesi Mustafa adlı kişi kızını adı geçen kaza ahalisinden biraderi Mustafa'ya nişanladıktan sonra Emmisi Mahmut Ağa kendi oğluna almak istemiştir. Bu durumun şerî mahkeme yoluyla önüne geçilmesi istenmiştir.⁸⁷ İsimsiz ve tarihsiz bir dilekçede de Lazistan sancağı dahilinde Livane kazası hanedanından Yusuf Bey'in zevcesi ve aynı zamanda adı geçen livaya bağlı Acara-i Ulya kazasında müteveffa Ahmet Paşa'nın kızı olan Fatma hanım birkaç sene önce akrabalarını ziyaret etmek üzere adı geçen kazada kardeşi Şerif Bey'in yanına giderek sonra geri dönmemiştir. Geri dönmesi için eşi tarafından adamlar gönderilip ayrıca Trabzon valisi tarafından da bu kişinin eşinin yanına gönderilmesi için Şerif Bey'e haber iletilmişse de Şerif Bey bu kişiyle beraber yanındaki

⁷⁹ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 189/10622, 14 Mart 1849; BOA, A.MKT.UM, 8/19, 25 Mayıs 1849.

⁸⁰ Aydın, 1993: 479-480.

⁸¹ Avcı, 2004: 204.

⁸² Temel, 2019: 33.

⁸³ Erbay, 2006: 282.

⁸⁴ Küçüktiryaki, 2014: 178.

⁸⁵ BOA, A.MKT.UM, 204/31, 5 Ağustos 1855.

⁸⁶ BOA, A.MKT.UM, 226/25, 26 Şubat 1856.

⁸⁷ BOA, A.MKT.UM, 241/2, 26 Haziran 1856).

iki oğlunu da alikoymuştur. 19 Ağustos 1859 tarihli Lazistan mutasarrıfına gönderilen yazıda bu konuda gereğinin yapılarak davanın şerî mahkemede çözüme kavuşturulması istenmiştir.⁸⁸

2.3. İzinlerle İlgili Talepler

Çalışılan dönemde Müslümanlara ait izin istekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. 1849-1861 Arası Müslümanlara Ait İzin İstekleri

Dilekçenin Verildiği Yer	Belge veya Dilekçeyi Gönderen Kişi veya Kurum	Talep	Belge Tarihi
Saderet	Arif Ağa	Livane kazasındaki ailesinin İstanbul'a gönderilmesi için ruhsat ve mürur tezkiresi	25 Mart 1849 ⁸⁹
Sadaret	Artvin kasabası ahalisinden olan zabtiye mülazım-ı sanisi Ahmet Ağa	Artvin kasabasındaki ailesinin İstanbul'a gönderilmesi için mürur tezkiresi	1 Nisan 1849 ⁹⁰
Sadaret	Çıldır sancağı dahilinde bulunan Livane kazası Deviskal köyü ahalisinden El-Hac Mehmet	Livane kazasındaki eşinin İstanbul'a gelmesi için ruhsat ve mürur tezkiresi	4 Nisan 1850 ⁹¹
Sadaret	Mehmet	Lazistan sancağı kazalarından Livane-i Süfla nam-ı diğer Vartan kazası Naçviya karyesinden zevcesi Esmâ, validesi Ayşe, hemşiresi Fatma ve cariyelerine Dersaadet'e gelmeleri için izin	10 Şubat 1857 ⁹²
Sadaret	Ali Ağa	Livane kazasında Livane-i Ulya'da Losoncur karyesi sakinlerinden validesi ve kız kardeşine İstanbul'a gelmeleri için izin	20 Ağustos 1857 ⁹³
Sadaret	Recep	Livane kazasındaki ailesinin İstanbul'a gönderilmesi için izin	17 Eylül 1857 ⁹⁴
Sadaret	Üsküdar'da El-Hac Hüseyin Paşa'nın Vekilharıcı Memiş Ağa	Livane kazasında Naçviya karyesindeki kayınvalidesinin İstanbul'a gelmesi için izin	2 Ocak 1861 ⁹⁵

Görüldüğü üzere Livane kazasında Müslüman halkın izin isteme konusunda toplam yedi dilekçesi bulunmaktadır. Dilekçeler üzerine İstanbul'dan Çıldır kaymakamına gönderilen belgelerde bu kişilere Dersaadet'e gelmeleri için gerekli olan ruhsat ve mürur tezkirelerinin verilmesi istenmiştir. İzin isteyen kişiler İstanbul'da yerleşik olup burada çalışan insanlardır. Dilekçelerinde iznin verilmesi durumunda vergilerinin burada bulunan akrabalarınca ödeneceğini de belirtmişlerdir.⁹⁶

2.4. Alacak Verecek Davaları

Döneme ait Müslümanlara ait alacak verecek davaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. 1846-1860 Arası Müslümanlara Ait Alacak Verecek Davaları

Dilekçenin Verildiği Yer	Belge veya Dilekçeyi Gönderen Kişi veya Kurum	Davacı	Davalı	Dava Konusu	Belge Tarihi
Sadaret	Livane kazasına bağlı Balh karyesinden Mehmet Emin	Alacaklı otuz kişi	Livane kazasına bağlı Balh karyesinden Mehmet Emin	5 bin kuruş	29 Nisan 1846 ⁹⁷
Sadaret	Livane kazasına bağlı Balh karyesinden Mehmet Emin	Livane kazasına bağlı Balh karyesinden Mehmet Emin	Emmi oğulları Ahmet ve Hüseyin	Bağ, bahçe, emlak, sair mal.	25 Mayıs 1846 ⁹⁸

Sadaret	Livane kazasına bağlı Beşavul köyünden El-Hac Salih	Livane kazasına bağlı Beşavul köyünden El-Hac Salih	İbrahim Beyoğlu Ali	Ev, 25 bin kuruş altın, 20 bin kuruş kıymetli tek taşlı elmas yüzük, 10 bin kuruş kıymetli altın taş ve sair mal	19 Ekim 1846 ⁹⁹
Sadaret	Talebe-i ulumdan ve Livane kazası sakinlerinden Emin Efendi	Talebe-i ulumdan ve Livane kazası sakinlerinden Emin Efendi	Şam-ı Şerif valisi Ali Paşa'nın tüfenkçibaşısı Ali Ağa	4.500 kuruş	27 Ocak 1849 ¹⁰⁰
Sadaret	Livane kazası Sacveret köyünden Salih oğlu Şerif Mehmet Çavuş	Livane kazası Sacveret köyünden Salih oğlu Şerif Mehmet Çavuş	Livane kazası Sacveret köyünden Hıvace oğlu	Tarla ve ağaçlar	6 Şubat 1849 ¹⁰¹
Sadaret	Livane kazasında İrsa köyünden Durak Bey	Livane kazasında İrsa köyünden Durak Bey	Serkoz oğlu Ohannes	Bağ	28 Ağustos 1849 ¹⁰²
Sadaret	Artvin kasabasıdan Ali Arslan Bey	Artvin kasabasıdan Ali Arslan Bey	Artvin kasabasıdan Dirlük oğlu İsteban	Bağ	12 Eylül 1849 ¹⁰³
Sadaret	Artvin kasabasıdan Dudu Hatun	Artvin kasabasıdan Dudu Hatun	Livane kazası köylerinden Artvin köyü sakinlerinden eski Müdür Ali Ağa	12 bin kuruş	9 Mayıs 1849 ¹⁰⁴
Sadaret	Artvin kasabasıdan Dudu Hatun	Artvin kasabasıdan Dudu Hatun	Artvin kasabasıdan Tüccar oğlu zımmi	Değirmen	10 Mayıs 1849 ¹⁰⁵
Sadaret	Livane kazasından Çelebi Osman ve biraderi Mehmet Efendi	Livane kazasından Çelebi Osman ve biraderi Mehmet Efendi	Çatalbaş Agop ile tüccardan Direktör Mikel	Eşya bedeli	21 Şubat 1859 ¹⁰⁶
Sadaret	Livane kazası Geveli köyünden Mehmet	Livane kazası Geveli köyünden Mehmet	Livane kazası Geveli köyünden Hatice	Arazi	26 Eylül 1849 ¹⁰⁷
Sadaret	Livane kazası Berta köyünden Kilis oğlu Hasan	Livane kazası Berta köyünden Kilis oğlu Hasan	Livane kazası köylerinden Berta köyünden Mehmet ve Mustafa		29 Eylül 1849 ¹⁰⁸

⁸⁸ BOA, A.MKT.UM, 400/18, 19 Ağustos 1859.

⁸⁹ BOA, A.MKT.DV, 12/46, 25 Mart 1849.

⁹⁰ BOA, A.MKT, 187/46, 1 Nisan 1849.

⁹¹ BOA, A.DVN, 63/56, 4 Nisan 1850.

⁹² BOA, MVL, 184/54, 10 Şubat 1857.

⁹³ Durum Meclis-i Vala'ya havale edildikten sonra bu kişilerin adı geçen yerde kapalı kalan evlerinin vergisinin tahsili durumu olduğundan bu yerle ilişkilerinin tam kesilmesi durumunda izin verilmesi, vergi durumunun bulunması durumunda ise izin verilmesinin caiz olamayacağı ifade edilmiştir BOA, A.MKT.UM, 290/18, 20 Ağustos 1857.

⁹⁴ BOA, MVL, 186/122, 17 Eylül 1857.

⁹⁵ BOA, MVL, 365/77, 2 Ocak 1861.

⁹⁶ BOA, A.MKT.DV, 12/46, 25 Mart 1849; BOA, A.MKT, 187/46, 1 Nisan 1849 vd.

⁹⁷ BOA, A.DVN, 18/91, 29 Nisan 1846.

⁹⁸ BOA, A.DVN, 19/94, 25 Mayıs 1846.

⁹⁹ BOA, A.DVN, 18/68, 19 Ekim 1846.

¹⁰⁰ BOA, A.MKT, 174/65, 6 Şubat 1849.

¹⁰¹ BOA, A.DVN.MHM, 6/84, 26 Kasım 1848; BOA, A.DVN, 60/70, 13 Haziran 1850.

¹⁰² BOA, A.MKT, 221/99, 28 Ağustos 1849.

¹⁰³ BOA, A.MKT, 224/10, 12 Eylül 1849.

¹⁰⁴ BOA, A.MKT.DV, 14/1, 9 Mayıs 1849.

¹⁰⁵ BOA, A.MKT.DV, 13/100, 10 Mayıs 1849.

¹⁰⁶ BOA, Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti (HR.SFR.1, 2/54, 21 Şubat 1859).

¹⁰⁷ BOA, A.MKT.DV, 19/65, 26 Eylül 1849.

¹⁰⁸ BOA, A.MKT, 228/25, 6 Ekim 1849; BOA, A.MKT.DV, 19/97, 29 Eylül 1849.

Sadaret	Erzurum eyaleti valisi Mehmet Hamdi	Dürzi Bali veled-i Mikel zımminin vereseleri zevcesi Veşho, anası Nana ve öz kardeşi İstapan	Katil İsmail	Dört bin kuruşluk para ve eşya	28 Mart 1850 ¹⁰⁹
Sadaret	Livane kazasına bağlı Kolgüm köyünden Ahmet	Livane kazasına bağlı Kolgüm köyünden Ahmet	Livane kazasına bağlı Kolgüm köyünden Dursun ve Sani Beyler	Bağ ve bahçe	4 Mayıs 1850 ¹¹⁰
Sadaret	Vekil Mehmet Emin bin Osman	Livane kazasında Durca köyünden Kocaeski Mehmet bin Ömer'in varisleri olan yeğeni Mehmet bin Osman ve zevcesi Hatice bin Ömer	Aşık Mehmet	1.225 kuruş	20 Eylül 1850 ¹¹¹
Sadaret	Artvin kasabası Orta mahalleden Arif Beyzade Meded Bey	Artvin kasabası Orta mahalleden Arif Beyzade Meded Bey	Fırıncı Halil oğlu Aziz Ağa	Bağ ve ev	7 Kasım 1856 ¹¹²
Sadaret	Livane kazasından Galip Bey	Livane kazasından Galip Bey	Livane kazası müftüsü ile Livane kazası köylerinden Sinköt karyesi ahalisi	Arsa	8 Şubat 1857 ¹¹³
Sadaret	Livane kazası Zegapor karyesinden Osman	Livane kazası Zegapor karyesinden Osman	Livane kazası Zegapor karyesinden Osman'ın vereseleri	Tarla, bahçe ve eşya	11 Ekim 1857 ¹¹⁴
Sadaret	Livane kazası Artvin kasabasından Dahiliye Kalemi hülefasından Necmettin Efendi ile erkek kardeşleri Sıddık Bey ve Erkan-ı Harp kolağalarından Abdullah Ağa	Livane kazası Artvin kasabasından Dahiliye Kalemi hülefasından Necmettin Efendi ile erkek kardeşleri Sıddık Bey ve Erkan-ı Harp kolağalarından Abdullah Ağa	Köy halkından bazı kişiler	Artvin kasabasından İskebe mahallesi ile Beşavul ve Fakrav (Tekrav) karyelerinde arazi	14 Eylül 1858 ¹¹⁵
Sadaret	Livane kazası ahalisinden Osman Ağa'nın kızlarıyla Mehmet Ağa	Livane kazası ahalisinden Osman Ağa'nın kızlarıyla Mehmet Ağa	Müdahale eden kişiler	Tarla, çayır ve bir oda eşya	8 Aralık 1858 ¹¹⁶
Sadaret	Livane kazasından Çelebi Osman Efendi ve biraderi Mehmet Efendi	Livane kazasından Çelebi Osman Efendi ve biraderi Mehmet Efendi	Rusya Devleti tebaasından Çatalbaş Agop adlı tüccar ve arkadaşı Direktör Mikel	Eşya parası	12 Şubat 1859 ¹¹⁷
Sadaret	Vüzera-yı İzam Kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa	Vüzera-yı İzam Kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa	Livane kazasından Ali Bey'in oğlu Süleyman Arslan Bey	5.800 kuruş	28 Şubat 1859 ¹¹⁸
Sadaret	Livaneli Seyyit Osman Efendi	Livaneli Seyyit Osman Efendi	Mehmet, Sulu Bey ve Murat Bey	7.550 kuruş	27 Aralık 1858 ¹¹⁹

¹⁰⁹ BOA, MVL, 200/52, 28 Mart 1850; BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD, 15/88, 8 Eylül 1850; BOA, A.MKT.NZD, 20/87, 10 Aralık 1850.

¹¹⁰ BOA, A.DVN, 59/60, 11 Mayıs 1850.

¹¹¹ BOA, A.DVN, 62/72, 20 Eylül 1850.

¹¹² BOA, A.MKT.DV, 115/64, 9 Eylül 1857.

¹¹³ BOA, A.MKT.DV, 105/83, 8 Şubat 185.

¹¹⁴ BOA, A.DVN, 126/94, 11 Ekim 1857; BOA, A.MKT.UM, 296/38, 2 Kasım 1857.

¹¹⁵ BOA, A.MKT.UM, 355/16, 14 Eylül 1858.

¹¹⁶ BOA, A.MKT.DV, 133/31, 8 Aralık 1858.

¹¹⁷ BOA, HR. MKT, 266/41, 12 Şubat 1859.

¹¹⁸ BOA, A.MKT.UM, 336/3, 28 Şubat 1859.

¹¹⁹ BOA, A.MKT.DV, 134/28, 27 Aralık 1858.

Sadaret	-	Livane kazasına bağlı Hod karyeli tüccar Ahmet ve arkadaşı Mehmet	Ahmet oğlu Abdi, Abdi'nin oğlu Osman, Mustafa'nın oğlu Mehmet ve Bekir'in oğlu Süleyman	Hayvan, para ve eşya gaspı	10 Aralık 1858 ¹²⁰
Sadaret	Livane kazasında bulunan Artvin'de Korzul mahallesinden Mehmet Dursun Bey	Livane kazasında bulunan Artvin'de Korzul mahallesinden Mehmet Dursun Bey	Livaneli Recep Bey'in oğulları	Tarla	4 Ocak 1859 ¹²¹
Sadaret	Livane kazasında Usta mahallesinden Süleyman Bey	Livane kazasında Usta mahallesinden Ahmet Hulusi Efendi	Livane kazasında Göcüb oğlu mahallesinden Kara Osman oğlu Mehmet	Bahçe	17 Ağustos 1859 ¹²²
Trabzon valisine	-	Livaneli Osman Ağa	Amcası Mehmet'in zevcesi	Mal ve emlak	11 Aralık 1859 ¹²³
Sadaret	Artvin kasabasında Korzul mahallesinden Dudu Hatun	Artvin kasabasında Korzul mahallesinden Dudu Hatun	Kaza müftüsü merhum Dede Efendi'nin oğlu Mehmet	Arazi	17 Şubat 1860 ¹²⁴
Sadaret	Livane kazasından İbrahim Bey	Livane kazasından İbrahim Bey	Kardeşleri Süleyman, Arslan ve Ahmet Beyler	Arazi	17 Şubat 1860 ¹²⁵
Sadaret	Tüccar El-Hac Hüseyin	Tüccar El-Hac Hüseyin	Livane kazası ahalisinden on beş kişi	25.033 kuruş	4 Nisan 1860 ¹²⁶
Trabzon valisi Cemal Paşa	-	Asakir-i Avniyye binbaşlarından Yusuf Ağa	Livane kazası hanedanından Ahmet Ağa	Kaza vergi bedelinin 26 bin kuruş	16 Aralık 1860 ¹²⁷
Sadaret	Livane kazasında Korzul mahallesinden Yusuf Bey	Livane kazasında Korzul mahallesinden Yusuf Bey	Yerel idare	Konak (Kırım Harbi'nden beri depo yapılmış)	8 Mart 1861 ¹²⁸
Sadaret	Livane kazasında Artvin kasabası mahallelerinden Orta mahalle sakinlerinden mülazım ve Bab-1 Ali karakolunda müstahdem olan Fettah Ağa	Livane kazasında Artvin kasabası mahallelerinden Orta mahalle sakinlerinden mülazım ve Bab-1 Ali karakolunda müstahdem olan Fettah Ağa	Çıldır sancağı kaymakamı	Bahçesine tapu senedi istenmesi	17 Kasım 1850 ¹²⁹

Tablodan da anlaşıldığı üzere Müslümanların toplam otuz üç alacak verecek davası bulunmaktadır. Bu davalardan beşinde davalı gayrimüslimlerdir. İki davada da yerel idarelerin dava edildiği görülmektedir. Davaların dördünde ise davalılar kaza halkından olup isimleri belirtilmemiştir. Geri kalan davalar ise Müslümanlar arasındadır. Halk kazanın bağlı olduğu sancağın idarecilerine davanın çözümü için emir gönderilmesini istemiştir.¹³⁰ Bu istekler doğrultusunda devlet de anlaşmazlıkların şerî mahkeme yoluyla çözüme kavuşturulması için yerel idarecilere emirler göndermiştir.¹³¹

¹²⁰ BOA, MVL, 586/102, 10 Aralık 1858.

¹²¹ BOA, A.MKT.UM, 359/6, 4 Ocak 1859; BOA, A.MKT.UM, 359/28, 4 Ocak 1859.

¹²² BOA, A.MKT.UM, 362/73, 17 Ağustos 1859.

¹²³ BOA, HR. MKT, 317/94, 11 Aralık 1859.

¹²⁴ BOA, A.MKT.DV, 152/58, 17 Şubat 1860.

¹²⁵ BOA, A.MKT.DV, 152/58, 17 Şubat 1860.

¹²⁶ BOA, A.MKT.DV, 156/48, 4 Nisan 1860.

¹²⁷ BOA, A.MKT.UM, 444/15, 16 Aralık 1860.

¹²⁸ BOA, A.MKT.NZD, 345/41, 8 Mart 1861.

¹²⁹ BOA, A.MKT.UM, 39/42, 17 Kasım 1850.

¹³⁰ BOA, A.DVN, 19/94, 25 Mayıs 1846 vd.

¹³¹ BOA, A.MKT.DV, 14/1, 9 Mayıs 1849 vd.

2.5. Hırsızlıkla İlgili Davalar

İslam hukukunda sabit olan hırsızlık suçunun bedenî ve malî olmak üzere iki temel hükmü vardır. Bedenî hüküm hırsıza el kesme cezasının uygulanması, malî sonuç ise çalınan şeyin iadesi ya da zararın tazmin edilmesidir.¹³² Unsurları ve şartları oluşmuş hırsızlık suçu had, diğerleri ise ta'zir cezası gerektirir. İslam hukukuna göre hırsızlık suçunun oluşması için malın gizlice alınması şarttır.¹³³ Hanefilere göre suça konu olan malın değerinin nisap miktara ulaşması gerekir.¹³⁴ Bu miktar on dirhem gümüş veya 4,5 gr. altın tutarına varmazsa suç ta'zir türünden bir ceza ile karşılanır. Osmanlı kanunlarında nisap miktarına ulaşmayan hırsızlıklar için para cezası öngörülmüştür.¹³⁵ 1840 Ceza Kanunnamesi'ne göre malı çalan kişi bu malı sahibine aynen veya bedelen öder, suça cesareten dolayı memur ise memuriyetten ihraç edilir, memur değilse bulunduğu yerden başka bir yere bir sene müddetle sürgün edilir.¹³⁶ 1851 Ceza Kanunu'nda ise bu hüküm aynen kalmıştır.¹³⁷ 1858 Ceza Kanunu'na göre aile veya akrabadan birileri birbirlerinin mallarını çaldıkları zaman yakalandıklarında bu malı iade ederler, eğer mal tasarruf edildiği için iade edilmezse cezası hapistir. Gece vakti olması, iki veya daha fazla kişinin beraber bulunması ve şiddet göstererek hırsızlık yapılması durumunda kişi geçici küreğe konulur, bunlara ek olarak insanları yaralayanlar müebbet kürek cezası alır.¹³⁸ Döneme ait belgeler incelendiğinde Livane'de hırsızlığa dair üç belgeye rastlanılmıştır. 10 Aralık 1858 tarihli belgeye göre Kars sancağına bağlı Zilan aşireti ahalisinden Ahmet oğlu Abdi, Abdi'nin oğlu Osman, Mustafa'nın oğlu Mehmet ve Bekir'in oğlu Silo adlı kişiler Erzurum ile Kars arasında yol kesme maksadıyla gezerken, Livane kazasına bağlı Hod karyeli olup ticaret için Erzurum'a gelmiş olan Ahmet ve arkadaşı Mehmet'in Çakırbaba adlı yerde gündüz önlerine çıkıp hayvan, para ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Bu durum adı geçen kişilerden yakalanan Abdi ve Osman'ın ifadeleriyle kesinleşmiş, söz konusu kişiler aynı zamanda birkaç adamı daha soyuştur. Belgede Kanun-ı Cedit'in iki yüz yirmi birinci maddesinde hırsızlık olayı yaralama olayı da olmadığı zaman suçlular geçici olarak küreğe konulur diye kayıt olduğu belirtilerek adı geçen kişilerin dörder sene müddetle küreğe konulması ve kaçan arkadaşları Mehmet ve Silo'nun yakalanması istenilmiştir. 4 Mayıs 1859 tarihli Lazistan sancağı meclisinin İstanbul'a gönderdiği mazbatada da durumdan bahsedilerek gereğinin yapılması istenmiştir.¹³⁹ Belgeden de anlaşıldığına göre gasp olayı hırsızlık suçuyla eşdeğer görülerek suçluların yakalanarak kürek cezasına çarptırılması istenmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde gaspın cezası da kürek cezası olmuştur.¹⁴⁰ 1840 tarihli kanuna göre yol kesenler adam öldürmeyip soyguna cesaret etmişlerse yedi sene kürek verilecekti. Adam öldürdükleri belirlenenler on sene küreğe konulacak, suç tamamen kanıtlanınca da kısas uygulanacaktı.¹⁴¹ 1851 tarihli Ceza Kanunu'nda ise 1840 tarihli kanunun maddelerinin çoğu alınarak küçük değişiklikler yapılmıştır. Ta'zir suçları düzenlenip, kısas ve had suçlarına da değinilerek bunların uygulanmadığı durumlarda kanun hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.¹⁴² Kanuna göre yol kesenler adam öldürmeyip soyguna cesaret etmişlerse yedi sene kürek verilecekti. Adam öldürdükleri belirlenenler idam

¹³² Bardakoğlu, 1998: 390.

¹³³ Avcı, 2004: 232.

¹³⁴ Bardakoğlu, 1998: 388.

¹³⁵ Avcı, 2004: 240.

¹³⁶ Gökçen, 1987: 132.

¹³⁷ Akgündüz, 1986: 826.

¹³⁸ *Düstur*, 1.Tertip: 1. Cilt, TBMM Kütüphanesi, s. 584-585.

¹³⁹ BOA, Meclis-i Vala (MVL.). Gömlek (G): 586, Sıra (S): 102, 4 Cemaziyelevvel 1275 (10 Aralık 1858). 9 Ağustos 1858 (28 Zilhicce 1274) Ceza Kanunu'nun (Kanun-ı Cedid) iki yüz yirmi birinci maddesi "Hırsızlık işlenip yaralama veya başka durum olmamışsa, evvela gece olmuşsa, ikinci olarak ise iki veya daha fazla kişi tarafından hepsi veya içlerinden biri silahlı bulunduğu halde suç işlenmiş ise suça cesaret gösterenler geçici olarak küreğe konulur." şeklindedir. *Düstur*, 1.Tertip: 1. Cilt: 585.

¹⁴⁰ Avcı, 2004: 234-235.

¹⁴¹ Gökçen, 1987: 138.

¹⁴² Ekinci, 2017: 553.

edilecektir.¹⁴³ 1858 Ceza Kanunnamesi'nde ise kısas ve had suçlarına atıf yapılmamıştır. Yalnızca ta'zir suçları düzenlenmiştir.¹⁴⁴ Gasp, katl ve fesatlıkta bulunanların cezası idamdır. Eşkıyalıkta bulunanların reislerinin cezası idamken, diğerleri suçun büyüklüğüne göre müebbeten veya geçici küreğe konulurlar. Henüz fiilen fesatlık gerçekleşmeden yakalananların cezası müebbet sürgündür. Ancak çıkarılacak fesatlık sadece söyleşide kalırsa yakalananların cezası geçici kalebentliktir. Fesatlık teklif edilip kabul edilmemişse teklifi yapanın cezası bir seneden üç seneye kadar hapistir.¹⁴⁵ Dağlarda silahlı gezerek yolcuları soyanlar suçlarına göre geçici veya müebbet kürek cezasına çarptırılırlar. İçlerinden cinayette sabıkalı olup insanlara işkence yapan veya cinayet işleyenler ve sürekli eşkıyalıkta bulunmuş olanların cezası idamdır. Fesat çıkarıcıların idareciliğini yapan ve eşkıya cemiyeti kuran, bunlara silah ve zahire temin edenlerin cezası kürekçidir.¹⁴⁶ Yine döneme ait belgelere bakıldığı zaman 2 Şubat 1859 tarihli belgede hırsızlık fiilinin gizlice işlendiği anlaşılmaktadır. Şatıroğlu Hasan'ın verdiği arzuhale göre kendisi Trabzon eyaleti dahilinde Lazistan sancağı kazalarından ve Livane kazası köylerinden Beşavul köyündendir. Para kazanmak için Dersaadet'te bulunduğu sırada adı geçen köy sakinlerinden ve eşkıyadan Şatıroğlu Kel Ahmet ile Adagöl karyeli Abdi Bey oğlu Hasan hanesine gelip eşyalarını çalmıştır. Dilekçesinde bu kişilerin liva mahkemesinde yargılanması ve eşyalarının kendisine teslimi için adı geçen liva mutasarrıfına emir gönderilmesini istemiştir. Dilekçe doğrultusunda 8 Şubat 1859 tarihinde Lazistan kaymakamına gönderilen yazıda davanın şerî mahkemede görülerek çalınan eşyaların sahibine teslimi için gereğinin yapılması istenmiştir.¹⁴⁷ Bir diğer belge Batum sancağında Livane kazasına bağlı Beşavul karyesi hanedanından Ali Beyzade Mir Ahmet Bey'e aittir. Söz konusu kişinin 14 Mayıs 1860 tarihinde verdiği arzuhaline göre adı geçen kazaya bağlı Sinköt karyesi ahalisinden Recep Beyzade Hasan Bey, kardeşleri Salih, Talip Beyler ve birtakım yanlarındaki kişilerle Beşavul karyesine gelip hanesine girip kendisini öldürmek istemişlerse de ellerinden kurtulmuştur. Bu kişiler Ahmet Bey'in çocuklarını ve eşine zulmedip silah ve eşyalarını çalmış, daha sonra bu silahları kazanın eski müdürü Şakir Bey'e teslim etmişlerdir. Suçlular duruşmalarının yapılması için mahkemeye çağrılmışlarsa da Hasan Bey gelmemiştir.¹⁴⁸ Dilekçe doğrultusunda İstanbul'dan 6 Haziran 1860 tarihli Trabzon valisine gönderilen yazıda da söz konusu arzuhalde bu kişilerin Dersaadet'e çağrılması talep edildiğinden davanın şerî mahkemede çözüme kavuşturularak sonucunun bildirilmesi istenmiştir.¹⁴⁹ Belgelerden de anlaşıldığı üzere hırsızlık suçunu işleyenler İstanbul'a dilekçe ile bildirilmişlerse de bu kişilere ne ceza verildiğine dair belgelerde bilgiye rastlanılamamıştır.

2.6. Cinayet Davaları

Müslümanlara ait cinayet davaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. 1846-1860 Arası Müslümanlara Ait Cinayet Davaları

Belge Tarihi	Belge veya Dilekçeyi Gönderen Kişi veya Kurum	Dilekçenin Gönderildiği Yer	Katil	Maktul	Ölüm Nedeni	Ölüm Tarihi	Dava Sonucu
2 Mayıs 1846	Mehmet	Sadaret	Livane'de İbrahim Beyzade Ali	Livane'de Beşavul (Beşavul) karyesinde sakin babası Molla Hasan	Kama ile darp	-	¹⁵⁰

¹⁴³ Gökçen, 1987: 144.

¹⁴⁴ Ekinci, 2017: 553.

¹⁴⁵ Akgündüz, 1986: 842-843.

¹⁴⁶ Gökçen, 1987: 178-179.

¹⁴⁷ BOA, A.MKT.DV, 135/93, 2 Şubat 1859.

¹⁴⁸ BOA, MVL, 358/136, 14 Mayıs 1860.

¹⁴⁹ BOA, A.MKT.UM, 410/76, 6 Haziran 1860.

¹⁵⁰ BOA, A.DVN, 19/2, 2 Mayıs 1846.

14 Mart 1849	Mehmet	Sadaret	Livane kazası köylerinden Klaskür karyesi mütemekkinlerinden Ali Efendi	Livane kazası köylerinden Beşavul karyesi mütemekkinlerinden El-Hac Salih Ağa	-	-	- ¹⁵¹
1849	-	Sadaret	Livane kazasında Zegapor karyesinde Çaykaracı oğlu Ahmet ve Kahramanoğlu,	Livane kazasında Zegapor karyesinde Betros zımmi, Selim ve diğer iki kişi, Hod karyesinde bir zımmi	-	-	Erzurum'da hapis, serbest ¹⁵²
22 Kasım 1849	Anadolu Ordusu Hümayunu müşiri	Sadaret	Livane kazasına bağlı Deviskal köyünden Veli oğlu Molla Mehmet adlı kişinin erkek kardeşi	Mustafa	-	-	- ¹⁵³
28 Mart 1850	Erzurum eyaleti valisi Mehmet Hamdi	Sadaret	Livane kazası Haded köyünden İsmail veled-i Ahmet	Livane kazasından Ermeni terzi Bali veled-i Mikel	Tüfenkle vurma	1848	Hapis, diyet, kürek ¹⁵⁴
Haziran 1850	-	Sadaret	Kaya Bey oğullarından Esirci Ali Ağa'nın oğlu Kaya Bey (Şüpheli)	Zenan	Kurşunla katıl	1845	Serbest ¹⁵⁵
6 Temmuz 1850	Çıldır sancağı meclisi (mazbata)	Sadaret	Livane kazasında Kevil karyesinden Efendi oğlu Ahmet ve Bicalı oğlu Hasan	Livane kazasında Kevil karyesinden Mehmet bin Deli Mehmet'in oğlu Hasan	Tabancayla vurma	1848	Diyet ¹⁵⁶
8 Temmuz 1850	Çıldır Sancağı meclisi (mazbata)	Sadaret	Keskin (Şüpheli)	Livane kazasında Arhva köyü sakinlerinden Fatma binti Mustafa	Tabancayla vurma	1846	Tahliye ¹⁵⁷
5 Eylül 1851	Erzurum valisi	Sadaret	Ali (Şüpheli)	Livane kazasında Beşavul köyünden İsmail	Yaralanma	1850	Diyet ¹⁵⁸

¹⁵¹ BOA, İ.DH, 189/10622, 14 Mart 1849; BOA, A.MKT.UM, 8/19, 25 Mayıs 1849.

¹⁵² Karye ahalipleri adı geçen kişilerin katilleri bu kişilerdir diye arzuhal vermişler, ancak katilleri mahkemeye çağırmak için sadrazam emrini kaza müdürlerine götürdüklerinde müdür bunları serbest bırakmıştır BOA, MVL, 77/34, 1849.

¹⁵³ BOA, MVL, 230/44, 22 Kasım 1849; BOA, MVL, 231/2, 5 Aralık 1849.

¹⁵⁴ Bali veled-i Mikel adlı zımmi bundan iki sene önce Livane kazasına bağlı Haded köyüne gidip hanesine dönüşünde adı geçen köy civarında yaralı olarak kaybolmuştur. Beraberinde bulunan dört bin kuruşluk para ve eşyası gasp edilmiştir BOA, MVL, 200/52, 28 Mart 1850. 8 Eylül 1850 tarihli belgeye göre de katil İsmail suçunu o zaman eski kaza müdürü Mehmet Ağa'ya ben katlettiği diye anlatmıştır. İsmail suçunu itiraf ettikten sonra diyete karar verilmişse de parası yetmediğinden bu kişinin tutuklanmasına karar verilmiştir BOA, A.MKT.NZD, 15/88, 8 Eylül 1850. 10 Aralık 1850 tarihli belgeye göre de İsmail'in borcunu ödeyemediği bulunduğu yerden bildirilmiştir. Ölen kişinin veresinin deynden mahrum olmaması için katile hapis tarihinden itibaren yedi sene müddet kürek cezası verilmesine, kazandığı paradan kifayet miktarı kendisine verilip gerisinin borcuna sayılmasına karar verilmiştir. Suçlunun müddeti bittiğinde ise tahliyesiyle memleketine gönderilmesinin Meclis-i Vala'dan ifade edildiği ve durumun mahalline de yazılmış olduğu belirtilmiştir BOA, A.MKT.NZD, 20/87, 10 Aralık 1850.

¹⁵⁵ Belgede Kaya Bey oğullarından Esirci Ali Ağa'nın oğlu Kaya Bey adlı kişinin hanesinde yardımcısı bulunan Zenan adlı hatunla zina ederek hatun hamile kalınca bu kişiyi kurşunla katlettiği iddia edilmiştir. Ölen kişinin varisi Rugire'ye durum sorulunca Rugire ifadesinde beş sene önce kendisi tarlasına gidip dönüşte ölen kişiyi gördüğünü, hanesine getirdiğini, vücudunda yara görmediğini ancak bundan önce Zenan'ın Kaya Bey'in hanesinde olduğuna dair bilgisi olsa da Zenan'ın Kaya Bey tarafından öldürüldüğüne dair bilgisi olmadığını söyleyince Kaya Bey serbest bırakılmıştır BOA, MVL, 199/44, Haziran 1850.

¹⁵⁶ Maktulün varisleri Mehmet ve zevcesi Ayşe ile bin beş yüz kuruş karşılığında sulh sağlanmıştır. Suçlular davadan dolayı sulh bedelini teslim etmişlerdir. Belgede aleyhinde iddiada bulunanlar da tutuklandığından bu kişiler hakkında ne şekilde muamele olunacağını emredilmesi istenmiştir BOA, MVL, 199/44, 6 Temmuz 1850.

¹⁵⁷ Mahkemede olay Fatma'nın annesi Ayşe'den sorulmuştur. Ayşe'nin ifadesine göre Ayşe bir gece hanesinde kızı, damadı ve kendi otururken pencereden bir çift kurşun gelerek biri kızının sırtına rast gelip ölmüş, diğeri de damadının koltuğu altından geçerek ensesini yakıp vücuduna tesir etmemiştir. Fatma'nın annesi o zaman kurşunların pencereden geldiğini fark etmediğini ve damadının kızını öldürdüğünü zannettiğini belirtmiş, ancak daha sonra durumu anladığından iddiasından vazgeçtiğini söylemiştir. Durum Keskin'e sorulduğunda ise Keskin kazanın adı geçen nahiyesi dahilinde bir müddetten beri bazı kişiler tarafından gizlice kurşun atıldığını belirtmiştir. Mahkeme Keskin'in tahliyesine karar vermiştir BOA, MVL, 199/44, 8 Temmuz 1850.

¹⁵⁸ İsmail'in vereseleri Ali adlı kişiden şüphelenip bu kişiyi dava etmişler ancak iddialarını ispat edememişlerdir. Vereseler ayrıca İsmail'in ölümünden dolayı bütün köy halkını dava etmişler elli kişi yargılandıktan sonra öldürülen

22 Şubat 1853, 5 Nisan 1853	Lazistan mutasarrıfı Essey-yit Osman, Livane Kaza Meclisi	Sadaret	Livane kazasında Gökliyet karyesi ahalisinden Hasan (Şüpheli)	Livane kazasında Gökliyet karyesi ahalisinden Keskin	Tüfenkle vurma	1850	Kürek ¹⁵⁹
19 Mayıs 1857	Trabzon eyaleti valisi Ragıp Mehmet Bey	Sadaret	Hasan ve Kurt oğlu Halid ve diğerleri	Livane kazasında Artvin kasabasında Ermeni milletinden Safatıl ve Babek	-	-	Tutuklama ¹⁶⁰
12 Eylül 1857	Patrik Agop Nikos	Sadaret	Sandalcı üç kişi	Artvin kasabası sakinlerinden Safatıl ve kardeşi Mikail Esbed	-	-	Hapis ¹⁶¹
13 Eylül 1858		Trabzon valisi	Küçük Ahmet Ağa zade Mahmut ile yeğeni	Livane kazasında Şaviahor karyesinden Hüseyin ve Uzun Hasan oğlu Süleyman zade Hurşit Ağa	Yaralama	-	Tutuklama ¹⁶²
4 Şubat 1859		Trabzon Valisi'ne	Ali Bayraktar oğlu Arslan, Süleyman, Dursun ve Hasan	Artvin Kazası sakinlerinden ve tüccardan Bedros oğulları Babek ile Matos	-	-	Hapis ¹⁶³
28 Şubat 1859	Mustafa Akif Bey	Sadaret	On iki kişi	Livane kazasında Şavahor karyeli Mahmut, Hüseyin, Hurşit	-	-	Diyet ¹⁶⁴
31 Mart 1860		Trabzon ve Erzurum valilerine	Livane kazasında Deviskal karyesi sakinlerinden Havva	Livane kazasında Deviskal karyesi sakinlerinden Havva'nın eşi Süleyman	Tabancayla vurma	-	Önce idam, sonra diyet ¹⁶⁵

Tablodan da anlaşıldığı üzere çalışılan dönemde Müslümanlara ait toplam on altı cinayet davası bulunmaktadır. Cinayet davalarından üç tanesinin sonucu belli değildir. Sonucun belli olmadığı davalara bakıldığı zaman bu davalar için İstanbul'a gönderilen arzuhallerde katillerin

kişinin diyetinin bütün köy ahalisinden alınacağına dair mahkeme karar vermiştir. Diyeti olan on bin dirhem gümüş paranın ahaliden tahsiliyle vereseye ödenmesine karar verildiği adı geçen sancak eski kaymakamı Bican Paşa tarafından yazıyla bildirilmiştir. Durum Erzurum müftüsü tarafından sorgulanarak gereğinin yapılmasına karar verildiğinden kararın Sadarettten alınan izinle uygulanacağı da bildirilmiştir BOA, MVL, 204/28, 5 Eylül 1851.

¹⁵⁹ BOA, MVL, 208/33, 8 Kasım 1852.

¹⁶⁰ Adı geçen katillerden biri Rize'de yakalanmış ve maktullere ait on bin kuruş akçe ele geçirilmiştir. Diğer katilin de aranmasına devam edildiği ve durumun neticesinin de bildirileceği belirtilmiştir BOA, MVL, 221/88, 19 Mayıs 1857.

¹⁶¹ Patrik, katillerin maktullerin üzerlerinde bulunan doksan beş bin üç yüz kuruş paralarını da gasp ettiğini söylemiştir. Sandalcıların yakalanarak Trabzon'a gönderilip mahkemece sorguya çekildiklerini ve cinayet suçunu kabul ettiklerini, katillerin üzerinden çıkan otuz beş bin sekiz yüz dokuz kuruşun öldürülen kişilerin vereseleri tarafından vekil olarak gösterilen ve Trabzon'da bulunan Agop'a teslim edildiğini de belirtmiştir. Katillerin Trabzon'da hapsedildiğini, ancak gasp ettikleri paranın geri kalanı olan elli dokuz bin dört yüz doksan bir kuruşu vekil Agop'un Deraliyye'ye gelerek talep ettiğini belirterek bu miktarın alınması için Sadarettten Trabzon Valisi'ne emir gönderilmesi de istenmiştir BOA, MVL, 313/64, 12 Eylül 1857.

¹⁶² BOA, A.MKT.UM, 325/60, 13 Eylül 1858.

¹⁶³ İki yüz bin kuruş da para gaspı vardır BOA, A.MKT.UM, 328/46, 4 Şubat 1859.

¹⁶⁴ Öldürülen kişinin şerî vekilleriyle liva mahkemesinde otuz bin kuruşa sulh sağlanmıştır. Ancak bu konudaki karar şerî usule uygun görülmeyip tarafların tekrar mahkemeye çağırılarak yargılanmasına karar verilmiştir BOA, MVL, 583/138, 28 Şubat 1859.

¹⁶⁵ Öldürülen kişinin veresesi olarak Havva'dan olma küçük kızı bulunması nedeniyle katilin hak ettiği idam cezasından vazgeçilmiş ve kısas cezası on bin dirhem diyete çevrilmiştir. Ceza Kanunu'nun yüz yetmiş ikinci maddesinde idam cezalarından af edilen katilin müebbeden veya on beş seneden az olmamak üzere geçici küreğe konulması yazıldığından bu hükmün yerine diyetin ödenmesine karar verilmiştir. Ayrıca katilin kanunun kırk üçüncü maddesi ve özel hali gereğince afıyla hapsine karar verilmiştir. Kanunun yüz yetmiş ikinci maddesine uygun olarak da katilin Erzurum'da on beş sene müddetle kadınlara özel hapisanede hapsedilmesi ve hapsinin de bildirilmesi için Trabzon valisine emir gönderilmesi Meclis-i Vala tarafından kararlaştırılmıştır BOA, MVL, 596/35, 31 Mart 1860; BOA, A.MKT.UM, 403/96, 5 Mayıs 1860. 9 Ağustos 1858 (28 Zilhicce 1274) Ceza Kanunu'nun kırk üçüncü maddesi "Kanun cezalarında kadının erkekten farkı yoktur ancak bazı cezaların uygulanmasında onların özel durumlarına uyulması gerekir." şeklinde olup (s. 545), kanunun yüz yetmiş ikinci maddesi ise "İdam cezalarından af olunan katil müebbeden veya on beş seneden az olmamak üzere geçici küreğe konulur" şeklindedir. *Düstur*, 1.Tertip: 1. Cilt: 545, 574.

şerî mahkemede yargılanması için gereğinin yapılması istenmiştir.¹⁶⁶ Ayrıca eyalet müşiri ve hakimine emir gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁶⁷ Bir diğerinde ise katilin yakalanması için asker istenmiştir.¹⁶⁸ Katillerden ikisi hapsedilmiş, üçü serbest bırakılmış, ikisi de kürek cezasına çarptırılmıştır. Dördüne ise diyet ödeme kararı verilmişken, ikisi tutuklanmıştır.

Ayrıca 16 Mart 1850 tarihli belge çalışılan dönemde Livane kazasında çok fazla cinayet olayları olduğunu ve asayişin sağlanamadığını göstermektedir. Erzurum valisi Mehmet Hamdi'nin söz konusu tarihteki yazısına göre Erzurum eyaleti dahilinde Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba ve Klaskür nahiyeleri, Devaskirli Molla Mehmet adlı kişinin fesat ve tahrikiyle vergilerinin ödenmesinde muhalefet etmişlerdir. Adı geçen halkın birkaç seneden beri böyle olaylara karıştığı, aralarında cemiyet kurdukları, Anadolu Ordu-yı Hümayun müşiri ile de istişare edilmiştir. Kaza müdürü Hasan Ağa'nın idarede beceriksizliği nedeniyle değiştirilip bin beş yüz kuruş maaşının layık olan kişiye verilmesinin iyi olacağı ifade edilmiştir. Söz konusu nahiyelerde asayişin sağlanması istenerek cinayet olayları da yaşandığından katillerin cezalandırılması için adı geçen kazaya o topraklar hakkında bilgili birinin seçilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.¹⁶⁹ Yine 14 Nisan 1850 tarihli belgeye göre Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba, Klaskür, Sirya ve Murgul nahiyeleri ahalisinden ve Erzurum'da hapis bulunan Mahmut Molla arkadaşlarıyla Artvin kasabasına gelip zararlı faaliyetlerde bulunmuşlar ve adı geçen kaza azasının hane ve emlaklarını yakmışlardır. Söz konusu kişiler bu tür hareketlerine devam ettiklerinden ve cezalandırılmaları gerektiğinden Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri ile haberleşilip Erzurum'da nizamiye askeri habereleştirilmiştir. Bölükler Çıldır tarafına varmışlar, liva kaymakamı ve ileri gelenlerle durum müzakere edilmiştir. Adı geçen nahiyelerde beş on seneden beri bu uygunsuz olaylar olup, insanlar öldürüldüğünden ve suç işleyenler cezalandırılmadığından, işlenen cinayetler kaza ve nahiyeye ahalilerine de kötü örnek olmuş, bu tür olaylar artış göstermiştir. Kazada halk silahlı gezdiği ve Laz ahalisi silah taşımaya adet edindiği için masum reaya güvende değildir. Halkın silah taşımayaacağına ve kanun dışı harekete cesaret eden olursa hükümete teslim edileceklerine dair kendilerinden sağlam senet alınarak senedin mahkeme kaydıyla bir suretinin de İstanbul'a gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁷⁰ Yine 31 Temmuz 1850 tarihli Erzurum Valisi Mehmet Hamdi Efendi'nin tahriratına göre Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında bulunan bazı yerler ahalisinin hareket-ı reddiyeleri sonucu, fesatlık çıkararak halkın ileri gelenleri ele geçirilmiştir. Kazada katli olayları çoğalıp halk can, mal ve ırzlarının muhafazasına güç yetiremeyecek durumdadır. Kaza meclisindeki azaların bazılarının bu tür olaylara taraftar olduğu belirtilerek, rüesa-yı fesattan ele geçirilenlerin Erzurum'a gönderilmesi liva kaymakamı Bican Paşa ve Anadolu Ordu-yı Hümayunu Meclis Mirlivası Mustafa Paşa'ya bildirilmiştir. Buradaki halkın vergi ve silah kullanım usulleri mirliva ile görüşülüp, bu kişilerin mahkeme sonuçlarının da İstanbul'a bildirileceği belirtilmiştir.¹⁷¹ Belgeden de anlaşıldığına göre kazadaki cinayet olayları ve diğer asayişsizlikler konusunda kaza meclisi azalarından da şüphelenilmiştir. 23 Kasım 1850 tarihli Erzurum Eyaleti Valisi Mehmet Hamdi

¹⁶⁶ BOA, A.DVN, 19/2, 2 Mayıs 1846.

¹⁶⁷ BOA, İ.DH, 189/10622, 14 Mart 1849.

¹⁶⁸ 22 Kasım 1849 tarihli Anadolu Ordu-yı Hümayunu müşiri tarafından İstanbul'a gönderilen belgede Erzurum valisi Hamdi Paşa'nın, Çıldır sancağı kaymakamının, Livane kazası meclisinin ve Çürüksu tarafında nizamiye askeri binbaşı Osman Ağa'nın tahriratlarında ifade ettikleri üzere adı geçen kazaya bağlı Deviskal köyünden Veli oğlu Molla Mehmet adlı kişinin erkek kardeşi, Mustafa adlı kişinin katili olduğundan, Molla Mehmet kardeşini korumak için bir takım kişilerle Artvin kazasını basmak için İrsa köyüne gelmiştir. Adı geçen kaza müdürü Hasan Ağa Heba ve Klaskür nahiyelerinin vergilerinin tahsiliyle bura halkının uygunsuzluklarının engellenmesi için Binbaşı Osman Ağa'nın yanına giderek Asakir-i Şahane taburuyla Heba iskelesine vardıklarında eşkıyalar kaçıp Molla Mehmet'in bulunduğu yere gitmişlerdir. Molla Mehmet bunların elebaşı olmuş ve bu kişilerin silahlı saldırıda bulunacakları anlaşıldığından gerekli tedbirler alınmıştır. Asakir-i Şahane Batum'da asayişini sağlamıştır. Maçahel kazasında bulunan katilin yakalanması için iki bölük nizamiye askeri gönderilmesini Batum kaymakamı Galip Efendi ifade etmişse de katilin birkaç zabıtye gönderilmesiyle yakalanacağı düşünüldüğünden ancak yakalanamayacak olursa o zaman bölüklerin sevkini uygun olacağı cevabı verilmiştir BOA, MVL, 230/44, 22 Kasım 1849.

¹⁶⁹ BOA, MVL, 232/34, 16 Mart 1850.

¹⁷⁰ BOA, MVL, 232/61, 14 Nisan 1850.

¹⁷¹ BOA, MVL, 233/31, 31 Temmuz 1850.

Bey'in yazısına göre de Çıldır sancağına bağlı Livane kazasında Heba ve Klaskür ahalisi vergi bahanesiyle önceden beri katl ve çeşitli uygunsuzluklarda bulunduğundan kazaya asker gönderilmiştir.¹⁷² Kazadaki asayişsizliğin ve cinayet suçlarının 1852 yılında da devam ettiği görülmektedir. 29 Ekim 1852 tarihinde Lazistan mutasarrıfı Abdülatif Bey'in İstanbul'a gönderdiği tahriratına göre Livane kazasına bağlı Heba, Klaskür ve Sinköt nahiyeleri ahalisinin eskiden beri terbiyesizlikleri nedeniyle kaza naibi Muratlı Osman Tusi Efendi'ye yirmi nefer zabıta ve birkaç maiyyet memuru verilmiştir. Bu kişiler adı geçen yerin ıslahıyla mirî malların dağıtımını ve katillerin yakalanmasına memur edilmiştir.¹⁷³

Dönem içi belgelerin biri ise öldürmeye teşebbüs edilip bu teşebbüs sonucunda yaralanma ile ilgilidir. İslâm hukukunda yaralama nedeniyle ceza vermek için yaralamanın kasten veya hata sonucu gerçekleştiğinin tespiti gerekmektedir. Eğer kasten yaralama gerçekleşmişse yaralanan kişinin suçluymu affetmemesi veya diyet karşılığında sulha yanaşmaması halinde hangi organın yaralandığının belirlenmesi gerekirdi. Yüz ve baş yaralanmasında kısas ağır bir suç olarak görülmezse kısas uygulanır bunun dışındaki yaralamalarda Hanefilere göre diyet uygulanırdı.¹⁷⁴ Yaralama ile ilgili olarak 1840 tarihli Ceza Kanunu'na göre ise bir kişi diğerine silah çekerse bir sene, silah boşaltmış ise iki sene ve yaralarsa iyileşmesine kadar masrafları alınmak üzere üç sene müddet için küreğe konulacaktı. Yaralanmadan etkilenecek vefat vukuunda ise kısas uygulanacaktı.¹⁷⁵ 1851 Ceza Kanunnamesi'ne göre de bir kişi diğerine silah çekerse suçunun derecesine göre bir aydan bir seneye, silah boşaltmış ise iki aydan iki seneye ve yaralamışsa iyileşmesine kadar masarifi alınmak üzere yaralamanın derecesine göre üç aydan üç seneye kadar prangaya konulacak ve yaralanmadan etkilenecek vefat vukuunda şerî ve kanuni gereği yapılacaktı.¹⁷⁶ 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde yaralama ile ilgili hükme bakıldığında da bir kişi diğerini katletmek kastıyla silah çekip cinayet gerçekleşmemişse geçici küreğe konulacaktı.¹⁷⁷ Ancak döneme ait 4 Şubat 1860 tarihli belgeye bakıldığında yaralama suçunu işleyenlere ne ceza verildiğine dair bilgiye rastlanılamamıştır. İstanbul'dan Trabzon valisine gönderilen belgeye göre Livane kazasına bağlı Oğlador karyesi sakinlerinden ve kayıkçı esnafından Osman adlı kişi ırz ve edebiyetle meşgul olduğu halde adı geçen karye ahalisinden Çetin, Hasan, Halim Ağa zade Yusuf ve Mehmet oğlu Arif adlı kişiler Osman'ın üzerine kurşun sıkarak yaralamışlardır. Belgede ayrıca bu kişilerin Osman'ı öldürmek için fırsat kollamaları nedeniyle yakalanarak şerî mahkemede yargılanmaları istenmiştir.¹⁷⁸

Sonuç

Çalışılan dönemde Müslümanların terekelerle ilgili dört davası bulunmaktadır. Davaların hepsi gaspa dair olup biri çözüme kavuşturulmuşken, diğerleri için verilen arzuhallerde şerî mahkemede çözüm istenmiştir. Gayrimüslimlerin terekelerle ilgili davalarına bakıldığında da terekelerin kabzı konusunda dört davaları olduğu görülmektedir. Halk hakkını kendi aradığı gibi Ermeni Millet Meclisi ve dini liderler de İstanbul'a bu konuda yazılar göndermişlerdir. Terekelerinin murahasları tarafından tahriri hakkındaki istekleri için de devlet gerekli yerlere emir göndermiştir.

Müslümanların ve gayrimüslimlerin ülke içinde seyahat için mürur tezkiresi talebi olmuş, halk Livane'deki ailesinin Dersaadet'e gelmeleri için bu konuda Sadarete dilekçeler göndermişlerdir. Bu konuda Müslümanlara dair yedi tane istek bulunmakta olup gayrimüslim halkın bir talebi olmuştur. İstekler sonucu devlet tarafından yerel idarelere yazı gönderilerek gereğinin yapılması talep edilmiştir.

¹⁷² BOA, MVL, 235/40, 23 Kasım 1850.

¹⁷³ BOA, MVL, 253/63, 23 Ekim 1852.

¹⁷⁴ Eş-Şazeli, 1993: 24.

¹⁷⁵ Akgündüz, 1986: 818.

¹⁷⁶ Gökçen, 1987: 146.

¹⁷⁷ Akgündüz, 1986: 862.

¹⁷⁸ BOA, A.MKT.UM, 394/59, 4 Şubat 1860.

Müslümanların toplam otuz üç alacak verecek davası bulunmaktadır. Bu davalardan beşinde davalı gayrimüslimlerdir. İki davada da yerel idarelerin dava edildiği görülmektedir. Davaların dördünde davalılar kaza halkından olup isimleri belirtilmemiştir. Geri kalan davalar Müslümanlar arasındadır. Halk kazanın bağlı olduğu sancağın idarecilerine davanın çözümü için emir gönderilmesini istemiştir. Bu istekler doğrultusunda devlet de anlaşmazlıkların şerî mahkeme yoluyla çözüme kavuşturulması için yerel idarecilere emirler göndermiştir. Gayrimüslimlerin ise toplam yirmi alacak-verecek davası bulunmaktadır. Davaların altısı gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında, on tanesi gayrimüslimler arasındadır. Davanın birinde davacı gayrimüslim Panayot iken davalı Livane Kaza Müdürü Mehmet Ağa ile Nikoli'dir. Yine davanın biri iki gayrimüslim ile yerel idareler arasındayken, ikisi de gayrimüslimler ile eşkıyalar arasında gerçekleşmiştir. Gayrimüslimler dilekçelerinde davalarının şerî mahkemede çözümünü, bu mümkün olmazsa İstanbul'a çağrılarak davalıların yargılanmalarını istemişlerdir. Ayrıca kazanın bağlı olduğu sancağın idarecilerine anlaşmazlığın çözümü için emir gönderilmesini de talep etmişlerdir. Devlet söz konusu tebaanın isteklerine duyarsız kalmamış gereğinin yapılması için yerel idarecilere emirler göndermiştir.

Cinayet davalarına bakıldığı zaman Müslümanların toplam on altı cinayet davası bulunmaktadır. Cinayet davalarından üç tanesinin sonucu belli değildir. Katillerden ikisi hapsedilmiş, üçü serbest bırakılmış, ikisi de kürek cezasına çarptırılmıştır. Dördüne ise diyet ödeme kararı verilmişken, ikisi tutuklanmıştır. Gayrimüslimlerden bir kişinin öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Dava sonucunda maktulün vereseleri ile katil arasında dört bin kuruş karşılığında sulh sağlanmıştır. Bu paranın cinayeti işleyenler tarafından maktulün vereselerine verilmesine karar verilmiştir.

Müslümanların gayrimüslimlerden farklı olarak aile hukuku ve hırsızlığa dair davaları bulunmaktadır. Aile hukukuna dair davalarına bakıldığı zaman nikahlı bir kadının kaçırılması, eşi tarafından terkedilen bir kadının nafaka talebi söz konusudur. Davalardan ikisi ise eşi ve çocuklarının kayınvalidesi tarafından alıkonulduğunu iddia ederek çözüm bekleyen ve yine eşinin kardeşi tarafından alıkonulduğunu iddia ederek İstanbul'a dilekçe gönderen kocaya aittir. Nişanlı bir kızı amcasının kendi oğluna almak istemesi sonucunda da İstanbul'a arzuhal sunulmuştur. Ancak davaların sonucuna dair belgelerde bilgiye rastlanılamamıştır. Müslümanlara ait Livane'de hırsızlığa dair üç belge bulunmaktadır. Söz konusu hırsızlık olaylarında devletin bu suçu işleyenlere ne tür bir ceza verdiğine dair de belgelerde bilgiye rastlanılamamıştır.

Gayrimüslimlerin Müslümanlardan farklı olarak kiliseler, ihtida, mezhep değiştirme hareketleri, vekil tayini, murahhaslar, konsoloslar hakkında talep ve davaları da vardır. Kiliselerle ilgili olarak söz konusu yapıların tamiri hakkında yerel idarecilerle davaları olmuş, tamir konusunda izin istemişler ve bu istek devlet tarafından kabul edilmiştir. Kiliselerin tamiri sonucunda alacak verecek davalarını da yerel idareler aracılığıyla çözüme kavuşturmuşlardır. Söz konusu bu dini yapılar hakkında Müslümanların gayrimüslimler ile anlaşmazlığı da olmuştur. Anlaşmazlık kilisede çan çalımı hakkında olup, Müslümanlar bu konudaki şikayetini İstanbul'a bildirmişlerdir. Gürültüden rahatsız olunduğu için çan yerine tahta çalınması talep edilmiştir. İhtida hareketi olarak ise Livane kazası ahalisinden ve Ermeni milletinden bir çocuk İslam dinine geçmek istemiştir. Çocuk hakkında mahkemece araştırma yapıp rüştüne ermiş ise İslam dininin telkin edilmesi sabi ise ailesine teslim edilmesi istenmiştir. Döneme ait bir belge de mezhep değişimine dairdir. Ancak gayrimüslim tebaanın bu konuda birbirlerine karşı hoşgörülü olmadıkları da anlaşılmaktadır. Mezhep değiştirerek Ermeni milletinden biriyle evlenmesi üzerine bir gayrimüslimden Katolik milleti tarafından ceza olarak dört bin kuruş alındığı anlaşılmaktadır. Vekil tayini konusunda ise gayrimüslim bir kişinin Müslüman olan birini evini satarak borcunu kapatması için vekil tayin ettiği görülmektedir. Devlet gayrimüslimlerin murahhas ve konsolos tayinine dair isteklerini de kabul etmiştir.

KAYNAKÇA**Arşivler**

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Akgündüz, Ahmet (1986), *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

_____ (2009), “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-48.

Avcı, Mustafa (2004), *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul: Gökkuşbu Yayinevi.

Aydın, M. Akif (2019), *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yayınları.

_____ (1993), “Osmanlı Ceza Hukuku”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 7, 478-482.

Bardakoğlu, Ali (1996), “Had”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 14, 547-551.

_____ (1998), “Hırsızlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 17, 384-396.

Başoğlu, Tuncay (2011), “Ta’zir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 40, 198-202.

Bilgin, Arif; Fatih Bozkurt (2010), “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 1-31.

Bozpolat, Serap (2007), *Tanzimat’tan Önce Sivas’ta Gayrimüslimler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Candan, Rabia Beyza (2015), “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/1, 63-81.

Cin, Halil ve Gül Akyılmaz (2017), *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Düstur, 1.Tertip: 1. Cilt.

Ekinci, Ekrem Buğra (2017), *Osmanlı Hukuku*, İstanbul: Arı Sanat Yayinevi.

_____ (2001), “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 59-72.

Erbay, Celal (2006), “Nafaka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 32, 282-285.

Ercan, Yavuz (2002), *Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Eş-Şazelî, Hasan Ali (1993), “Cirâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 8, 24-25.

Gökçen, Ahmet (1987), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1-256.

Kınlı, Onur (2009), *19.Yüzyıl’da Amerika Birleşik Devletleri’nin İzmir’deki Konsolosluk Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1-244.

Kocaoğlu, Burak (2020), “Osmanlı Devleti’nde Çocukların İhtida Meselesi (1886-1914)”, *History Studies*, 12/3, 789-805.

Küçükçitiriyaki, Ahmet Yasin (2014), “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/26, 177-201.

Ortaylı, İlber (2018), *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Kronik Yayınları.

Özcan, Abdülkadir (1991), “İstabl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 3, 203-206.

Sakin, Orhan (2019), *Osmanlı Arşiv Belgeleri Okuma Kılavuzu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Savaş, Ali İbrahim (2002), “Konsolos”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 26, 178-180.

Selçuk, Hava (2002), “Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtida Hareketleri (1432-1482)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 89-104.

Sezen, Tahir (2017), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Şaşmaz, Musa (2014), *Türkiye’nin İdarî Taksimatı (1920-2013)*, Ankara: TTK.

Temel, Mehmet Selim, *Osmanlı Devleti’nde Kız Kaçırma (1839-1908): Devlet Cemaatler ve Modernleşme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 1-132.

Yaran, Rahmi (2022), “Kefâret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 25, 179-182.

Yüçetürk, Seher (2021), *Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı’da Kadın (Üsküdar-Kayseri Örneklerinde)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2021), “Neden İhtida Ettiler”, *Tarihin Peşinde*, 26, 351-362.

_____ (2022), “Fiziksel ve Psikolojik Şiddet Olarak Darp ve Şetm”, *6th International "Başkent" Congress On Physical, Social And Health Sciences*, Ağustos, Ankara, 50-57.

_____ (2022), “Osmanlı Toplumunda Suç: Suç İşleyenler ve İşlenen Suçtan Muzdarip Olanlar”, *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kadın Çalışmaları Sempozyumu*, Erzurum, 258-266.

Yüçetürk, Zemzem (2019), “19. Yüzyılda Artvin’in İdarî Yapısı”, *Artvin Tarihi Araştırmaları-1*, Ed. Nuri Yavuz, İstanbul: Kriter Yayınevi, 261-294.